

17
Q. F. F. F. S.
IESVM CHRISTVM
IMMANVELEM

Esa. XII. 14. Matth. I. 22. 23.

CONTRA IVDAEOS
DEFENDIT
SVAMQVE HANC DEFENSIONEM
PRAESIDE
ANDR. GEORG. WAEHNER
LING. OR. P. P. O.

DIE IX APRILIS MDCCLV.
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI
SVBMITTET
RESPONSVRVS AVCTOR
PHILIPPVS DVVAL
LONDINENSIS ANGLVS

GOTTINGAE
TYPIS IO. CHRISTOPH. LVDOLPHI SCHVLZH, TYPOGR. ACAD.

Typis in. Christoph. Ludolph. Schuleri. Typ.

GOTTINGAE

LONDINENSIS. ANGLES

PHILIPPS DVALE

RESPONSARVS AVCTOR

SVBMITTET

PUBLICO ERADITORVM EXAMINI

DIE IX APRILIS MDCCCLV.

LING. OR. P. P. O.

ANDR. GEORG. WAHNER

PRAESIDE

SVAMOVE HANC DEFENSIONEM

DEFENDIT

CONTRA IVDAEOS

Æt. XII. 14. Martii. 1. 22. 23.

IMMANUEL

IESVM CHRISTVM

Q. F. F. S.

SERENISSIMAE. ET. CELSISSIMAE
AVGVSTAE
WALLIARVM. PRINCIPI
REGVM. MAGNAE. BRITANNIAE
FVTVRORVM
M A T R I
GENTIS. BRITANNIAE
DELICIIS

HAS. LABORVM. SVORVM. ACADEMICORVM
PRIMITIAS
IIS. QVIBVS. PAR. EST. OBSEQVIO. ET
REVERENTIA

D. D. D

REVERENDISSIMAE ET CELLISSIMAE

AVGVSTAE

WALLARVM PRINCIPIS

REGVM MAGNAE BRITANNIAE
EVTVROVM

M A T R I

GENITIS BRITANNIAE

DELICIS

HAS LABORVM SVORVM ACADEMICORVM

PRIMITIAS

HS. QVIBVS PAR EST ORSEQVIO. ET

REVERENTIA

D. D. D.

§. I.

Non acrius *pugnari* solet quam *pro religione*. Quatamen in re multis modis peccatur. Qui suo ipsorum sanguine, ubi opus esset, debebant, *atra bile* defendere eam malunt. Id quod religiosi non est, sed animi ab omni humanitate prorsus alieni. *Opiniones vagae* non raro sunt & *errores*, quas veritates divinas, easque certissimas, esse contendunt. Sed quid rei cum opinionibus religioni est? Errare vero si turpe; ex errore se extricare non posse, turpius sane est; turpissimum, si nolis. *Rationibus* qui *convinci non possunt*, disputare non debebant. Qui *nolunt*, veritatem frivole supplantant. Quo iure, quaeso, postulent, aliis ut satisfaciant ea, quae sibi ipsis non satisfaciunt? Toties, horum virorum imprudentia, cladem accipit bona causa; quoties *invalidi argumenti* futilitatem strenuus adversarius ostendit. Esto vero, imbellibus *verba* dent adversariis. Haec cine vero pro veritate victoria est? Dolus est. Quo quidem repellere dolum liceat; circumvenire vera scrutantem non licet. *Piis Fraudibus*

Esa. VII, 10-17. locus inter nos & Iudaeos quam maxime controuersus.

bus non indiget religio: licet vel obstinatorum pertinaciae, vel etiam hebetiorum ingeniorum stoliditati iis interdum nec male nec infeliciter occurri non negemus. Quis tam sit stolidus, ut solide conuictum credat eum, quem astute a se circumuentum esse non nesciat? *Se vero ipsum quomodo quis conuincat*, in quo se *alios* non nisi *sophismatibus* decipere potuisse sibi sit conscius? Circa res alias ita versari, boni viri non est. Circa ea, quae ad religionem spectant, stupidi, superstitiosi, profani, irreligiosi. *Stabit fides Christiana, si vel pereat mundus.* Sed non stat per eos, qui disputando contra infideles aërem feriunt. Factum hoc est, in explicatione insignis Esaiæ de *Immanuele a virgine, an adolescentula?* in lucem edendo vaticinii, in multis, *a multis*, si non omnibus, tam in *Christianorum* quam *Iudaeorum* acie stantibus militibus. Quod, eandem in arenam descendentes, eorum, qui *acu rem omnem non tetigerunt*, nos quoque numerum aucturi non simus, vix ac ne vix quidem sperare, nedum confidere, audemus. Faciemus tamen quantum poterimus. Contenti, si *non andabatarum more*, sed ut viros bonos decet, aciem nos instruxisse, vtriusque partis viri boni largiri teneantur. Quod ut obtineamus, id potius agemus, quod *pacificatorum* est, quam quod militum. Nihil eorum, quae *pro Iudaeis* dici posse putamus, *dolose dissimulabimus.* Non magis ea, quae *minus recte a Christianis* dici credimus. *Lucem non fugimus.* Plus forte apud *Iudaeos* haec nostra ingenuitas poterit, quam omnes artes palaestricae. Quorum si odium in optimum seruatorem extinguere nequeamus; *Christia-*
norum

novum tamen non paucis ea, quae eos torserant, dubia fortasse eximemus. Sin neutrum; occasionem saltem nos aliis *superstruendi his meliora* suppeditaturos confidimus. Iudaeorum enim si in fugam agendus exercitus sit; certum est, hoc in bello arte nova praelium esse committendum, non ea qua adhuc a plerisque est factum. Ante vero, quam interpretum Esaiæ suscipiamus personas; pauca erunt praemittenda, cum de *genuino vocabulorum nonnullorum significato*; tum ex *grammatica*; tum de eo quis *rerum* vatis tempore fuerit *status*.

§. I L

Nemo est qui nesciat, quot inde in legendis veterum monumentis nascantur errores, quot dissensiones, si de *genuino vocabulorum significato* non satis constet. Is igitur, incertus si sit & dubius, quomodo est inuestigandus?

Quomodo
genuinus vo-
cabulorum
significatus
sit inuesti-
gandus.

1) Evolve quotquot poteris *scriptorum*, qui *ea-*
dem, qua is in cuius aliquo loco dubius haeres, *lin-*
gua locuti sunt, loca, in quibus id, quod te sollici-
tum habet, obuium vocabulum est. Erunt in illis,
qui notiones tibi dent ista cum voce coniungi solitas,
inque illis vel vnam vel plures quae loco tuo vexato
videantur accommodatae. *Praefer*, caeteris paribus,
eam, quae *eiusdem* est *scriptoris*: Quia optimus suo-
rum quisque verborum interpretes est. Sequantur illius
ciues & coaetanei. Nam vt nummi, sic neque verba
idem

idem ubique terrarum (a) valent. Tempus vero in mutando vocabulorum significato quid possit, (b) quis nescit? Claudant agmen scriptores caeteri, vel *antiquiores* vel *recentiores*.

Vnicus igitur certus & indubitatus sacri codicis *sacer codex Ebraeus* interpret est. Quos enim praeter hunc *Ebraeos libros* habemus, *Mischnam* & *post hanc scriptos*; hi *iusto* sunt *recentiores*. Neque tamen ii penitus negligendi. Magna tamen cum *circumspectione* in subsidium sunt vocandi: Cum, sua aetate vocabulorum usum a priscorum iam descivisse consuetudine, ipsi confiteantur doctores Talmudici. Quae cum ita sint; immortales viris debemus gratias, qui *Ebraeas sacri codicis nobis dederunt Concordantias*. A quibus tamen *adscriptas notiones non magis commendamus*, quam eas, quae in *Lexicis* comparent. Id illis acceptum habeto, quod *sacrorum interpretum* venerandum tibi coegerint *senatum*. Hos ipsos audi sui ipsorum interpretes. *Vnicum hoc certum*, ad definiendum certi quid in sacri codicis *vocum notionibus* & *phraseologia*, *remedium*

(a) E.g. Germanis, *die hosen*, *braccae* sunt. In nonnullis vero Germaniae inferioris provinciis, *de hasen* sunt *tibialia*. Vnde nostrum obsoletum *hose*, *tibialia*: Ex quo, *hosier*, *tibialia vendens*.

(b) Huc pertinent, *magus*, *tyrannus*. Vid. & A. Gellii noct. Attic. lib. IV, 9. X, 11. XI, 2. XII. 9.

XIII, 16, 29. XV, 5. XIX, 7. Germanis *Grind* quondam *caput* fuit; quo in significato nunc paene obsolevit: Est hodie *scabies*. Gallis, *une prude*, quondam femina proba, prudens, bonae mentis, virtutisque studiosissima fuit: Quam qui hodie dicat, non laudat, sed *sugillationis* & *hypocriseos* insimulat.

dium esse, confitebuntur omnes, qui non rumorem ponunt ante veritatem.

2) *Etymologia* sequitur; vel rectius a Cicerone dicta *notatio*. Sed haec *verosimilitudinis ministra* est, non *certitudinis*. Verborum Latinorum inquirentes originem, illi ipsi quibus *viua & vernacula lingua* esset, non raro *bariolati* verius sunt, (c) quam quod acutem tetigerint confidere potuerunt. De sua ipsius, quam cum lacte materno imbibit, lingua quisque ferat iudicium. Quae eiusdem originis esse videantur, ita saepe, maxime in Orientis linguis, *inter se distant & diuersi significatus vocabula* sunt, (d) vt nulla prorsus inter ea appareat *affinitas*. Quae tamen esse possit. Possit. Hae vero sunt coniecturae. Coniecturis autem ita se abripi non patitur vir prudens, vt certa se narrare confidat,

3) *Linguae affines* contemnendae non sunt, nec possunt contemni in iis, ad quae nullus alius patet accessus.

A 3

(c) Vid. A. Gell. Noct. Att. lib. I. c. 18, 25. II, 10, 21, 22. III, 19. V, 7, 8, 12. VI, 12. VII, 17. X, 5. XII, 3, 14. XIII, 10. XV, 3, 30. XVI, 5, 6. 12. 14. 17.

(d) Iocari nobis visi sunt, qui rationem reddere sunt conati, cur a בקר *inuestigare, inquirere*, derivatum sit בקר *mane, בקר, bos*,

armentum. A דבר *loqui, ducere*, cur מדבר *desertum*. A חול *dolere*, cur חול *arena*. A כלל *perficere, absolvere*, cur כלה *sponsa, nurus*. A נער *excitare*, cur נער *puer*. A נשה *oblivisci*, cur נשים *faeminae*. A שם *ibi & מים* *aqua*; vel a שמה *stupere*, & מים *aqua*; vel ab אש *ignis & מים* *aqua*, cur שמים *coelum*. &c. &c.

cessus. Quam vero caute & cogitate rem suam tractare debeat, qui in explicando sacro codice ab illis suppetias expectat, non potest latere illum, qui cogitat, *diuersissimum* saepe, saltem *non prorsus eundem*, eiusdem *diuersis in linguis vocabuli* esse *significatum*; (e) *libris* in ceteris Orientis linguis conscriptis, qui sacro codici *coaeui* sint, nos prorsus *destitui*; per aetatem vero *aliam linguas induere formam*; denique *non magis*, interdum etiam minus, genuinum ceterarum Orientis linguarum, quam Ebraei sermonis, nobis *cognitum* esse *vocabulorum significatum*. Ad *Lexica* non tutius, quam ad Ebraica, confugitur. *Scriptorum testimoniis* opus est; iisque copiosis, & quae sufficientia genuinae notionis exhibeant criteria, Plus viro *docto*, eidemque *iudicioso*, deberemus, qui *inter barbaros* aetatem degere vellet, & ad genuinos variosque vocabulorum significatus debita cum circumspectione attendere; qui *praesens res*
vi-

(e) E. g. Gallicum *puelle*, procul dubio a Latino, *puella*, descendit. Significat autem illud *virginem ilibatam*, non exclusis illis quae prouectioris iam aetatis sunt. Hoc vero quamlibet feminam in iuuentutis flore, siue viri expers ea sit, siue nupta non obstante quod vel vterum gerat vel pepererit, siue denique vidua. Gallorum, *elle est encore fille*, si reddas, *illa filia adhuc est*, male reddes; bene, si, quod *innupta adhuc sit*. Nostrium, *Knave* a Germanorum *Knabe* esse,

quis non videt? Neque tamen *puerum* nobis significat, sed *hominem nequam, fraudulentum, & improbum*. Obsoletum apud nos iam vocabulum *heck-tide* Germanorum *hochzeit, nuptiis*, originem debere, aures testantur. Sensu vero satis diuerso sic quondam dictae fuerunt celebritates quaelibet; in specie illae, quae in repentinum regis Hardiknuti obitum a plebe celebratae fuerunt. Vid. Sam. Pufendorf. *Einleitung zu der Historie*, Part. I. Cap. IV. pag. 191.

videret, & quibus quae nomina imponerentur rebus audiret. Sed hoc esset aliis inseruiendo consumi; quod quidem se facere multi clamant, nonnulli putant, paucissimi audent. Per etymologiam qui Ebraeo sermoni his ex linguis obstetricias manus quaerunt; nã illi turbulentiori, quam qui ex ipsa Ebraea, & incertiori pelago se committunt. Huc recte confugitur, quando ad amputationes a medicis. Temere, vbi remedia adsint tutiora, ab vtrisque. Ita nos quidem sentimus; nihil illis, qui se rectius aliter putant, inuidentes.

Iustum tamen sacri codicis *paraphrasibus chaldaeis*, (תרגומים) de genuina multorum vocabulorum Ebraeorum notione & phraseologia Ebraica, statuimus *pretium*. *Auranitis* (אוראניס), cuius incolae dialecto Chaldaeo-Syra loquebantur, maior *Israëlitarum patria* fuit; *Palæstinae vicina*; plurimum vtrique genti nunquam non *commercii* fuit; inque ea, cui multas prae caeteris regionibus praerogatiuas tribuunt, *infinita Iudaeorum millia sedes* habuerunt. Non ita vernacula Iudaeis post *Babylonicum exilium lingua Ebraica* esse desierat, quin *eruditis inter eos quasi vernacula* maneret. De *Chaldaica* non est cur dubitetur. Apparet ex his, viros *utriusque linguae peritissimos* has *vetustatis satis antiquae* condidisse *paraphrases*. Quos tamen in exponendis dogmatibus & vaticiniis sublestae fidei suspectos habemus. Ad suas ea hypotheses accommodarunt.

4.) De linguis ad Ebraeam minus prope accedentibus quid sentiamus, ex modo dictis intellectu erit facile.

cillimum. Silere de illis in praesentia possemus. Cum tamen non raro verius sit id, quod minus probabile; nolumus dissimulare, Ebraeorum *chomach* (חומה) (f) & Graecorum *χῶμα* eiusdem & soni & valoris esse vocabulum. Per contextum & aurium iudicium, filiorum Iacobi *mchéroth* (מכרות) (g) graecorum esse *μαχαίρας* credere malumus; quam ullam aliam, vel maxima eruditionis specie superbientem, admittere notionem. Post factam ab Alexandro magno in Orientem impressionem multa vocabula Graeca & ab Ebraeis & a ceteris orientis gentibus ciuitate esse donata, qui neget, hunc *paraphrases Chaldaeas* & *utrumque Talmud* euoluere iubemus. At non ante Alexandrum M; & pessime ab his multo recentioribus libris ad codicem sacrum infertur. Non ante Alexandrum M.? Ecquando Daniel vixit? Est ne illius *Karosa* (כרוסא) *κῆρυξ*? *Kaithros* (קיתרס) *καθαίρει*? *Sumphonia* (סומפוניא) *συμφωνία*? (i) &c. Dic, an hoc sit a libris recentioribus ad codicem sacrum inferre? At certe non ante *Babylonicum exilium*; ante quod nihil prorsus cum Graecis commercii fuit Iudaeis. At vero Graecorum *χῶμα* in Exodo (k) & *μαχαίρας* in Genesi (l) iam ostendimus. Nihilne vero Graecis cum gentibus non nisi modico maris mediterranei tractu a se disiunctis consuetudinibus priscis hisce temporibus intercessisse vero sit simile? Cum vtriusque continentis homines aequae mercaturae, aequae rei

(f) Exod. XIV, 22.

(h) Dan. III, 4.

(g) Gen. XLIX, 5. Per gladios reddunt, praeter antiquiores non-nullos, Raschi, Castallio, Seb. Schmi-dius, Lutherus.

(i) Dan. III, 5.

(k) Exod. XIV, 22.

(l) Gen. XLIX, 5.

rei nauticae, essent dediti? Quid multa? contrarium Herodotus (m) testatur. Iusto vero longius si ex Oriente in Graeciam *hariolando* excurrant viri docti; hoc quidem eo maioris *temeritatis* esse nobis quidem videtur, quo acerbioribus se multorum iudiciis exponunt. Nec immerito. *Solam soni convenientiam nihil efficere* putamus.

5) Quod si vocabula occurrant, qualia multa sunt animalium, arborum, plantarum, rerumque naturae & artis nomina, in quibus *solis* indulgendum sit *coniecturis*; audimus *hariolantes* alios, *hariolamur* & ipsi. Sed non magis nobis accedimus *hariolantibus*, quam ceteris. *In dubio* rem relinquimus. Scire malumus, ea nos, quae nescimus, nescire; quam, quae nescimus, ea nos scire putare. Est enim aliquid, scire, quae nescias. Et quid tum, si quod alicui vel fruticis vel animalis speciei, tibi fortasse ne cognitae quidem, cum occidens eam non habeat, nomen competat, ignores? Haec non sunt in iis, quae sacri codicis interpretem vel imperitiorem faciant, vel commendabiliorem. Nihil ex eo exegesi sacrae praesidii, si, quid *Dudaim* (דודאים) (n) sint, vel recte coniicias. Si vero proprium vocis *Almah* (עלמה) (o) significatum ignores, inepte contra Iudaeos disputabis.

His, quae nobis ipsi impressimus, vestigiis insistentes, de vocum nonnullarum in vaticinio nostro ob-

(m) Herodot. lib. I, 1-5.

(n) Gen. XXX, 14.

(o) Esa. VII, 14.

obuiarum notionibus, quarum, partim tempestiue memores non fuerunt celeberrimi Eſaiae interpretes, partim falſa de iis tradiderunt, inquiremus.

§. III.

אוֹת, Signum. *Oth* (אוֹת) Ebraeis non idem ſemper ſignificat. I.) Nunc enim eſt *Signum, Nota, Indicium* quodcunque. Huc referuntur:

1) *Criterion; Character*, vel naturalis vel artificialis, ex quo res dignoſcitur. Qualia ſunt *Criteria* (אוֹתוֹת) *viarum*, (p) ex quibus intelligitur, rectam te tenere & in auia non aberrare.

2) *Phaenomenon*, coeleſte & aëreum. Temporum ordinandorum *Signa* ſunt coeleſtia *phaenomena* (אוֹתוֹת) *fiderium curſus*. (q) *Conſtellationum, Eclipſium &c.* ad *phaenomena* (אוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם), gentilium ad imitationem, expauſcere vetantur Iudaei. (r) Laetum Noacho, cum ſacra poſt diluuium faceret, *phaenomenon* (אוֹת) conſpecta tum iris fuit: (s) Hiſkiae, in valetudinis recuperandae fiduciam, vmbra retrograda. (t)

3) *Monumentum*; magnifico exſtructa opere moles; *Cippus*, ſepulcralis, terminalis, alius & caet. *Signum* (אוֹת), (u) ab Adamo, vt videtur, auctoritate tamen diuina, Caino exuli poſitum, *columnae vel lapides limitanei*,

(p) Iob. XXI, 29.

(q) Gen. I, 14.

(r) Ier. X, 2.

(s) Gen. IX, 12, 13, 17.

(t) 2 Reg. XX, 8, 9. Eſa. XXXVIII, 7.

(u) Gen. IV, 15.

tanei, ultra quos progredi audere non deberet, fuisse videntur. *Vexilla exercituum signa* (w) sunt. Huc referendae sunt *laminae* ex thuribulis Korachi & coniuratorum ductae, & ab altari *in perpetuam rei memoriam* (חן) suspensae. (x) Eiusdem seditionis eos *admonebat* (חן) *Scipio Aharonis* in tabernaculo sacro asseruandus. (y) *Transitus per Iordanem perpetuus testis* (חן) congeries lapidum ad illius ripam, Iosuae iussu, coaceruata fuit. (z) *Sancheribi stragis ara & statua* Deo in Aegypto excitanda. (a) *Idolorum denique statuæ & apparatus in monumentis* (חחח) recte numerantur. (b)

4) *Mnemosynon; symbolum* in rei praeteritae memoriam quoduis. Qualia sunt multi *ritus*. Vt, *Circumcisio*; (c) *Sanguinis agni paschalis* ad forium postes *aspergio*; (d) *Azyma in paschate comedenda*; (e) *Primogenitorum consecratio*; (f) *Sabbatha & Festa*. (g) *Cimelia* denique vel *Phylacteria*; (h) siquidem legis Moisaicae horum gestatio fuit.

5) *Typus; Symbolum*, vel rei fidei & morum, vel rerum futurarum. Huc *rituum Mosaicorum exercitus*

B 2

vul-

(w) Num. II, 2.

(x) Num. XVII, 3.

(y) Num. XVII, 25.

(z) Ios. IV, 6.

(a) Esa. 19, 20. Num haec Sethonis Statuta est? de qua Herodot. lib. II, 141.

(b) Pl. LXXIV, 4.

(c) Gen. XVII, 11.

(d) Exod. XII, 13.

(e) Exod. XIII, 9.

(f) Exod. XIII, 16.

(g) Exod. XXXI. 13, 17. Ezech. XX, 12, 20.

(h) Exod. XIII, 9, 16. Dent. VI, 8. XI, 18.

vulgo adducitur. Quos significatiuos fuisse singulos, nulli dubitamus. Sed quid, quaeso, significarunt? Vbi Moses ceterique viri diuini de eo silent, viri quoque cordati merito silent. Nimia in his ingenii fertilitas imbecillitatis iudicii, quam prodit, indicium & typus est. *Ominibus*, faustis, tristibus, dextris, sinistris, certior hic locus datur. *Omen* (אָמֶן) laetum Noacho conspecta *iris* fuit. (i) In *Omen* (אָמֶן) accipere volebat Ionathan *Philistaeorum acclamationes*. (k) *Ominosa* sunt, *Symbolica Nominum impositio*; (l) *Esaias nudus & discalceatus incedens*; (m) *Typica Ezechielis urbis obsidio*. (n)

6) *Elenchus*; *argumentum*, quo quis arguitur, conuincitur, de re aliqua certior redditur. *Iureiurando* de fide *conuincimus* eum, cui damus. (o) *Si, quae quis praedixit futura*, ea fiant; non contemnendum, quod tamen fallere possit, *veritatis argumentum* (אָמֶן) est. (pp) De multo granioribus familiam suam oppressuris calamitatibus *dubitare non poterat* Eli pontifex, (qq) cum praenuntiata per virum diuinum caede filios perire videret. Praeuisa Samueli euentura in itinere impetrandi non minus regni *spem facere* Sauli poterant. (rr) *Miseriae multo dirioris secuturae timorem incutere*, quae proxime Iudaeos in Aegypto manebant fata aduersa. (ss) Huc denique spectant *res insolitae & porten-*

(i) Gen. IX, 12, 13, 17.

(k) 1. Sam. XIV, 10.

(l) Esa. VIII, 18.

(m) Esa. XX, 3.

(n) Ezech. IV, 3.

(o) Ios. II, 12.

(pp) Deut. XIII, 2, 3.

(qq) 1. Sam. II, 34.

(rr) 1. Sam. X, 7, 9.

(ss) Ier. XLIV, 29.

tentosae, quarum is erat finis, ut essent *sigilla veritatis & futuri nunciae*. Per ea, quae ad Sinai montem euentura erant, *conuinci* debebat Israëlitica gens, quod summi numinis legatus Moses sit. (tt) Eundem in finem scipio Mosis in serpentem fuit conuersus, eiusdemque manus lepra infecta, & caet. (uu) Victimae *ἀπαγορεύς* Gideoni *animum addidit*. (ww) Restituendae salutis Hiskiam *certiorem fecit* umbra retrograda. (xx) Haec *miracula ominosa* dicere liceat.

7) *Exemplum*. (yy) Quo facilius saepe, quam rationibus, quid imitandum vitandumue sit, docemur.

§. IV.

II.) Nunc vero *Oth* (חֹת) *Miraculum, prodigium, portentum*, in quo nihil ominosi, sed quod eo tendit, ut vel beneficium hominibus summum numen exhibeat, vel poenas iis infligat, significat. חֹת, Miraculum.

1) *Verum*; in quo vires legesque naturae suspendae vulgo creduntur. Reserri huc solent ea, quae per Deum & Molen sunt edita in Aegypto & deserto. (zz)

B 3

2) *Fal-*

(tt) Exod. III, 12.

(uu) Exod. IV, 8, 9, 17, 28, 30.

(ww) Iud. VI, 17, 21.

(xx) 2. Reg. XX, 8, 9. Esa. XXXVIII, 7, 8.

(yy) Ezech. XIV, 8.

(zz) Exod. VII, 3. X, 1, 2. Num. XIV, 11, 22. Deut. IV, 34. VI, 22. VII, 19. XI, 3. XXVI, 8. XXIX, 2. XXXIV, 11. Ios. XXIV, 17. Ier. XXXII, 20, 21. Ps. LXXVIII, 43. CV, 27. CXXXV, 9. Neh. IX, 10.

2) *Falsum* siue *praestigiae*; (a) quae verorum miraculorum non nisi *simiae* sunt.

3) *Res insolita, admiranda & stupenda*, quae tamen naturae vires non excedat, hoc denique nomine venire solet. Hascine vero a miraculis satis accurate discernat, cui perfecte cogniti naturae limites non sunt? Nonnulla eorum, quae Aegyptios afflixerunt, hanc ad classem reduci posse vel debere vix dubitamus. (b) Huius generis sint, promissa *Hiskiae terrae fertilitas*, (c) eiusdemque lethaliter decumbentis *sanatio*. (d) Sic *miratu dignissimae* non raro sunt, quas Deus *poenas* (e) infligit, & *admirabilis*, quam fert *opem*. (f)

§. V.

Vocis **נָתַן**
constructio.

Vocabulo *Oth* (נָתַן) vt synonyma interdum iungi solent *Edb* (עָדָה) (g) vel *Mopheth* (מוֹפֶת). (h) Constructitur, non solum quando *signum*, verum etiam quando *miraculum* significat, cum verbo *nathan* (נָתַן) *dare, edere*. (i) Sed & cum verbis *asah* (עָשָׂה) *facere*. (k)

Sum

(a) Esa. XLIV, 25.

(b) E. g. Exod. VIII, 19.

(c) 2. Reg. XIX, 29. Esa. XXXVII, 30.

(d) Esa. XXXVIII, 22.

(e) Deut. XXVIII, 46. Esa. LXVI, 19. Ps. LXV, 9.

(f) Esa. VIII, 18. Ps. LXXIV, 9. LXXXVI, 17.

(g) E. g. Esa. XIX, 20.

(h) E. g. Deut. VI, 22. XIII, 2, 3. Ier. XXXII, 20, 21.

(i) E. g. Ios. II, 12. Deut. VI, 22. XIII, 2. Neh. IX, 10.

(k) E. g. Num. XIV, 11, 22. Deut. XI, 3. XXXIV, 11. Ios. XXIV, 17.

Sum (שום) (l) vel *Schutb* (שוח) (m) *statuere*, & *Scha-*
lach (שלח), *immittere*. (n)

§. VI.

Non minus late patet Ebraeorum *Nissab* (נסה), נסה
quar Latinorum *tentare*. Quippe reperias hoc ver-
bum, vbi significet:

1) *Explorare, perscrutari*, alicuius sententiam,
scien am, sapientiam, ingenium, iudicium, (o) pie-
tatem, (p) fidem, obsequium, (q) animi affectum, (qq)
patien tiam, longanimitatem, (r) vires (s) & caet.

2) *Experiri: periclitari; periculum facere; wagen,*
versuchen, machen, es worauf ankommen lassen. Sic in vel-
lere *experiri* (נסה בגזה) voluit Gideon. (r) In
armis ingrediendi non fecerat periculum (נסה) David. (u)
Dan l cum sociis regio cibo & potu inquinari nolens,
peti a Melzare, vt, legumina sibi & aquam in cibum
poti nemque dando, periculum sui faceret, (נסה נא את)
per decem dies. Qui iis obsequutus, eos per
decem dies periclitatus est (וינסם). (w)

3) *Ag-*

20. (l) E. g. Exod. X, 2. Ier. XXXII, XVI, 4. XX, 20. Dent. VIII, 2, 16.
(m) CV, 27. (qq) 2. Chron. XXXII, 31.
(n) E. g. Exod. X, 1. (r) Num. XIV, 22.
(o) E. g. Ps. CXXXV, 9. (s) Exod. XVII, 2, 7.
(p) Reg. X, 1. Chron. IX, 1. (t) Iud. VJ, 39.
III, 1. Deut. XIII, 4. Iud. II, 22. (u) 1. Sam. XVII, 39.
(q) Ps. XXVI, 2. (w) Dan. I, 12, 14.
Gen. XXII, 1. Exod. XV, 25.

3) *Aggredi, audere, conari, sustinere; wagen, unterfangen.* Minatur feminis Moses, quae prae molli-
tie & deliciis pedis vestigium humi figere non *susti-*
nuerint (נסתה). (x) Vllum deum *aggressum esse* (הנסה),
vt gentem sibi ex gente alia vindicaret, negat Moses. (y)
Eliphas in Iobum dicturus: Si quis, inquit, tibi dicere
quid *ausus fuerit* (הנסה), etiamne aegre feras? (z)

Tentari Deus in facris non raro dicitur. Id quod
pluribus fit modis. 1) *Tentat Deum*, qui delictis *lon-*
ganimitem eius *sollicitat*, eaque *abutitur*. (a) 2) Qui
potentiam eius *in dubium vocat*. (b) Israëlitae in deser-
to, in aquae & com meatum penuria, Deum *tenta-*
runt, dicendo: Estne Deus inter nos? (c) Etiamne
verum sit, quod Deus in solitudine mensam nobis in-
struere, panemque suppeditare possit & carnem? (d)
3) Verum etiam *tentare Deum* dicitur, qui, vbi non
debebat, eius *omnipotentia fretus*, *temere agit*. Hoc
sensu Iesus, ex templo se praecipitem dare iussus, se
Deum tentare velle negat. (e)

§, VII.

בתולה

Vt sequentium significatus vocabulorum inuesti-
gandus sit, id nobis negotii *Vitranga* fecit. Qui scri-
bit:

(x) Deut. XXVIII, 56.
(y) Deut. IV, 34.
(z) Iob. IV, 2.
(a) Deut. VI, 16. Num. XIV, 22.
Ps. LXXVIII, 56.

(b) Exod. XVII, 2, 7. Ps. LXXVIII,
18, 41. XCV, 9. CVI, 14.
(c) Exod. XVII, 7.
(d) Ps. LXXVIII, 18-20.
(e) Matth. IV, 7.

bit: (f) "Cum tres Ebraeis sint notiones, quibus
 " virginem, sic dictam, designant, *Naarah* (נערה)
 " *btbulah*, (בתולה), & *almah* (עלמה): haec posterior,
 " quod ad genuinam suam significationem, propri-
 " issime de virgine vsurpatur." Quod si ita intelle-
 xit, quod, quae virgo sit, vel etiam haberi velit, in-
 digne ferre nequeat, si *naarah* (נערה) vel *almah* (עלמה)
 dicat; non habemus, quod contradicamus. Sin-
 virginis atis notionem cum his vocibus coniunctam fu-
 isse contendat; cur accedere illi nequeamus, ex se-
 quentibus patebit.

Vocis autem *btbulah*, (בתולה) ea notio est, vt
 virginem illibatam (g) significet; eamque castam, ne
 furtivis quidem corruptam amoribus. De eo, quod
 sciri potest, loquimur, vel quae videri vult. De oc-
 cultis enim nemo, praeter conscios, iudicare potest.
 Hinc de puella sermo sit, & significari debeat, eam
 esse virginem; ad vocem *Naarah* (נערה) addi solet
btbulah (בתולה) (h). Soletque ita definiri: *Quae virum*
non est experta (אשר לא ידעה איש); (i) *Quam non cogno-*
uit (ואיש לא ידעו); (k) *Quae non elocata est viro*
(איש לא היתה). (l) Opponuntur illi *vidua*
(אלמנה), *repudiata* (גרופשה), *vitiata* (חללה), *scortuæ*
 vel

(f) *Virginitas*, ad Esa. VII, 14.
 (g) Gen. XXIV, 16. Exod. XXII,
 15, 16. Lev. XXI, 3, 14. Deut. XXII,
 19, 23. 2. Sam. 2, 2. 1. Reg. 1, 2. E-
 zech. 11, 2. Iob. XXXI, 1. Esth. 7, 19.

(h) E. g. Gen. XXIV, 16. Deut.
 XXII, 23, 28. 1. Reg. I, 2. Esth. II,
 2, 3.
 (i) E. g. Iud. XXI, 12.
 (k) E. g. Gen. XXIV, 16.
 (l) E. g. Lev. XXI, 3.

vel *prostibulum* (וִּנְיָ). (m) Cum virginitatis spolio multi inhient; lobus, quam sit sceleris purus, expositurus: *Pactionem*, inquit, *feceram cum oculis meis*; quin *magis mihi sollicite, quam virgo, caui*. (n) Quae tamen, omnia si perdat, virginitatem seruare omni opera meminisse debet. Eandem vocem semper retinens Chaldaeus, per *bthulta* (בְּתוּלָתָא) reddit. Nihil vero interest, *non desponsata* (אֲשֶׁר לֹא אֲרֻשָּׁה) (o) ea sit, an *desponsata* (בְּאַרְשָׁה). (p)

Equidem non desunt loca, in quibus *adolescensulae* omnes, nulla habita *virginitatis* ratione, *bthuloth* (בְּתוּלוֹת) dici videri queant. (q) Ita tamen illa comparata sunt, ut, scriptores sacros de solis *virginibus* loqui, negari quoque nequeat. Saltem eas esse, quae videri vellent, singulas, optarunt. In his quoque, v-nico (r) excepto ubi *ullemta* (עוֹלָמְתָא) est, Chaldaeus *bthulta* (בְּתוּלָתָא) semper habet.

Quod figurate *bthulah* (בְּתוּלָה) *virgo* pro gente, *republica*, *regno*, *urbe*, venit, (s) id nos iam non moratur.

(m) Lev. XXI, 14.

(n) Job. XXXI, 1.

(o) Exod. XXII, 15. Deut. XXII, 28.

(p) Deut. XXII, 23.

(q) Deut. XXXII, 25. Esa. XXIII, 4. LXII, 5. Jer. II, 32. XXXI, 13. LI, 22. Ezech. IX, 6. Ioël I, 8. Am. VIII, 13.

Zach. IX, 17. Ps. XLV, 15. LXXVIII, 63.

CXLVIII, 12. Thren. I, 4, 18.

II, 10, 21. V, 11. 2. Chron. XXXVI, 17.

(r) Deut. XXXII, 25.

(s) 2. Reg. XIX, 21. Esa. XXIII, 12.

XXXVII, 22. XLVII, 1. Jer. XIV, 17.

XVIII, 13. XXXI, 4, 21. XLVI, 11.

Am. V, 2. Thren. I, 15. II, 13.

tur. Vbi Chaldaeus, figuram explicans, per gentem
(עמא) regnum (מלכו) coetum (כנשתא) reddere solet.

Non contemnendas deriuatum *bthulim* (בתולים)
nobis suppetias fert. Quod vel *virginitatem*, (t) vel
virginitatis signa (u) ubique significat. Chaldaeo i-
dem vocabulum *bthulin* (בתולין) semper retinente.

§. VIII.

Prorsus dispar vocis *naarah* (נערה) ratio est. נערה
Quae quamlibet puellam, adolescentulam, junges weibs-
bild, Young woman, (uu) virginem, vitiatam, coeli-
bem, nuptam, viduam, significat.

De virgine illibata (w) legitur, tam desponsa-
ta (x) quam non desponsata. (y) Ita tamen, vt scri-
ptor si certiolem facere vellet lectorem, de incorru-
pta se virgine loqui, vocabulum *bthulah* (בתולה) vir-
ginis subiungeret. (z) Quod opus non esset; si cum
voce *naarah* (נערה) virginis notionem coniunxissent.

C 2

2. At

(t)	ev. XX, 13. Iud. XI. 37, 38.	11, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 12, 13.
Ezech.	XIII, 3, 8.	(x) Deut. XXII, 23.
(u)	Deut. XXII, 14, 15, 17, 20.	(y) Deut. XXII, 23.
(uu)	1. Sam. IX, 11. 2. Reg. V, 2.	(z) E. g. Gen. XXIV, 16. Deut.
Iob.	29. Ruth. II, 5.	XXII, 23, 28. 1. Reg. I. 2. Esth. II,
(w)	Gen. XXIV, 14, 16, 28, 55, 57.	2, 3.
Iud.	1, 12. 1. Reg. I, 2, 3, 4. Esth.	

2) At vero non minus de *salace* (a) & *vitiata* (b) legitur. Dina per Sichemum vitiata *bthulah* (בתולה) *virgo* esse desiit; *naarah* (נערה) *adolescentula* nec esse desiit nec dici. (c)

3) Sed & *nuptae*, (d) tam primi ordinis vxores quam secundi, atque *viduae*, quamdiu per aetatem sunt, *nearoth* (נערוֹת) *adolescentulae* salutantur. *Lasciua* Leuitae *pellex* (e) te conuincet, & *Rutha*. (f)

4) Denique *ancillae*, *seruae*, *pedissequae*, dicuntur *nearoth* (נערוֹת) *puellae*. (g) Quarum aliae sunt castae, aliae lasciuiae, aliae coelibes, aliae nuptae.

Ex his apparet, *aetatis* vocabulum esse *naarah* (נערה); non *status virginei*.

Chaldaeus Ebraeorum *naarah* (נערה) fere semper per *ullemta* (עולמתא) reddit. De sola Rutha semper per *ribba* (רִבָּא). (h) De puellis & pedissequis quater per *talita* (טליתא). (i) Nullibi vero per *bthulta* (בתולתא) *virginem* interpretatur.

Ab-

(a) Amos. II. 7.

(b) Deut. XXII, 20, 21, 24, 26, 29.

(c) Gen. XXXIV, 3. 12.

(d) Deut. XXII, 15, 16, 20.

(e) Iud. XIX, 3, 4, 5, 6, 8, 9.

(f) Ruth. II, 6. IV, 12.

(g) Gen. XXIV, 61. Exod. II, 5.

1. Sam. XXV, 42. 2. Reg. V, 4. Prov.

IX, 3. XXVII, 27. XXXI, 15. Ruth. II,

8, 22, 23. III, 2. Esth. II, 9. IV, 4, 16.

(h) Ruth. II, 5, 6. IV, 12.

(i) Iob. XL, 29. Prov. IX, 3.

XXVII, 27. XXXI, 15.

Abstracta *noar* (נער) (k) & *neurim* (נעורים) (l) *pueritiam, adolescentiam, iuventutem* significant; non *virginitatem*. Quare ea Chaldaeus nunquam per *btbulin* (בחולין) reddit; sed vel per *seur* (זעור), vel *seer* (זער), vel *seerin* (זעירין), vel *talía* (טליא), vel *talíuth* (טליזת), vel *iankuth* (ינקות), vel *ulema* (עולמא), vel *ulemin* (עולמין), vel *rbbuth* (רבות), vel *rabiuth* (רביו). Quae singula *adolescentiam* significant, *teneriorem* alia, alia *pro-nectiorem*.

§. IX.

Ialdab (ילדה) idem quod *naarab* (נערה) valet. **Dinam** a se vitiata *ialdab* (ילדה) puellam Sichem appellat. (m) Hostibus irascitur Ioël, qui pro vino *ialdab* (ילדה) *adolescentulas* vendiderint. (n) Hierosolymorum plateas *iladim* (ילדים) pueris & *iladoth* (ילדות) puellis plenas pollicetur Zacharias. (o) Nulla quoque in hoc *status* vel *virginalis* vel *conjugalis* notio est; sed solius *aetatis*. Qua superare nuptam virgo

C 3

go

(k) Ps. LXXXVIII, 16. Prov. XXIX, 21. Job. XXXIII, 25. XXXVI, 14.	XXV, 7. LXXI, 5, 17. CHI, 5. CXXVII, 4. CXXIX, 1, 2. CXLIV, 12. Prov. II, 17. V, 18. Job. XIII, 26. XXXI, 18. Thren. III, 27.
(l) Gen. VIII, 21. XLVI, 34. 1. Sam. XII, 2. XVII, 33. 2. Sam. XIX, 8. 1. Reg. XVIII, 12. Esa. XLVII, 12, 15. LIV, 6. Ier. II, 2. III, 4, 24, 25. XXII, 21. XXXI, 19. XXXII, 30. XLVIII, 11. Ezech. IV, 14. XVI, 22, 43, 60. XXIII, 3, 8, 19, 21. Hos. II, 17. Ioël I, 8. Zach. XIII, 5. Mal. II, 14, 15. Ps.	Equidem per <i>virginitatem</i> Lev. XXII, 13. reddi debere videri possit. Sed tamen opus non est; imo ne verisimile quidem.
	(m) Gen. XXXIV, 4.
	(n) Ioël IV, 3.
	(o) Zach. VIII, 5.

go possit vel vitiatam; cuius vel paupertatem contemserunt iuuenes, vel quam nemo rogauit.

Quoties *ialdab* (ילדה) in sacris occurrit, Chaldaeus *ullemta* (עולמתא) habet.

§. X.

עלמה

Ad *almah* (עלמה) accedimus. Propter quam omnia illa dicenda fuerunt, quae in praecedentibus sunt dicta. Quippe contendit *Vitringa*, (p) hoc vocabulum, quod ad genuinam suam significationem, propriissime de *virgine* usurpari. Succensetque Iudaeis, statuentibus, quod vox *almah* (עלמה) aetatem solummodo respiciat, non statum feminae virginalem aut coniugalem; perinde ac masculinum *elem* (עלם) significet *adulescentem*. Prouocat 1) ad septem illa sacri codicis loca, in quibus haec vox occurrit. 2) Ad etymologiam. Quippe descendere *almah* (עלמה) a *neelam* (נעלם) absconditum, occultum esse; ignorari: ut *alumim* (עלומים) ignorata, occulta. Hanc etymologiam soli putat *virgini* conuenire. Quae sic appellari possit,

(p) *Vitringa*, ad Esa. VII, 14. Ita quoque *Vatablus*, *Clarins*, *Forerius*, *Clericus* ad Esa. VII, 14. *Surenhusius*, in *Βιβλ. κατὰ Λαγῆς* ad Matth. I, 22, 23. p. 152, 153. *Calixtus* *Concord. Ev.* ad Matth. I, 22, 23. *Varenius* ad Esa. VII, 14. *Grozius* ad Matth. I, 23. *Wagenseilius*, *Tel. ign. Sat.* pag. 331. *Altin-*

gius, ad Esa. VII, 14. *Parallelisin.* p. 25: Voce עלמה connotantur simul & aetas & integritas pudicitiae. Cum בתולה hanc solum, quacunque etiam aetate; נערה istam, quacunque etiam pudicitiae fuerit ratio, designet. Vid. & Guil. Robertson *Thesaur. linguae sacrae*, in voce עלה.

possit, *quod nescia consuetudinis virilis, occulta ha-*
tenus tecta habeat, quae honestas alii quam marito
reuelari vetet. (pq) Vel potius, quod, pro more ve-
terum, domi lateat & occultetur, non verſata in publico,
sed sub oculis matris. Cui veterum mori id acceptum
fit ferendum, quod virgines appellarint κατὰ κλειῖδας, (q)
conclusas. Contra ea Chaldaicum vocare *meretricem,*
(נַכְדָּת בְּרָא), prodeuntem foras. Eademque de causa elem-
(סלע) notare adolescentem, nondum admotum reipu-
blicae sed domi haecenus sub oculis parentis latentem
& educatum.

De sacri codicis locis, deinceps dicemus. Quam
 vero lubricam saepe ingrediantur viam, qui ad *etymolo-*
giae confugiunt praesidium, si nesciremus, per has
Vitrinae coniecturas conuinci possemus. Quoniam
 eorum, quae tecta vult pudicitia, occultatio ipsi Vi-
 trinae parum probari videtur; in his non morabimur.
 At in gynaeceis latebant *virgines.* Latebant nobilio-
 res. Sed non minus *uxores;* quae vel arctius conclu-
 debantur, & curiosius obseruabantur, quam *filiae.*
 Hoccine vero etiam ad feminas ex vulgo extendes? Et
 tamen rustici filia, si casta esset, & innupta, non minus
 virgo fuit, quam nobilior in gynaeceo latens. Fue-
 runt istae *virgines κατὰ κλειῖδοι, puellae nobiliores & deli-*
ratiores; quae, vt pulchritudini parcerent, domo non
 facile

(pq) Ita quoque *Vatablus, Fore-*
tius.

(q) 2. Macc. III, 19. 3. Macc. I,

18. Conf. *Altingius,* loco lit. p. cita-
 to.

facile egrediebantur. *Prostibulum* vero Chaldaeis ברא נפקא dicitur, non quod liberius domo egredia-
tur; sed quod, ad faciendum turpe lucrum, per agros
vagata quos irretiat venatur adolescentulos. Non fe-
licior Vitringae, eorumque quos ille sequitur, (r) de
elem (עלם), *adolescente*, coniectura esse videtur. Quare
ad certiora pergamus,

Sponsam Isaaco Elieser procul dubio quaesivit *illi-
batam virginem*. (s) Idem de *Maria*, apud Mosen fra-
trem in Nilum expositum excubias agente, iudicium
ferimus. (t) De his *virginibus* vox *almab* (עלמה) le-
gitur. Quin vero *virginibus* (u) in publicis solenni-
tatibus tympanizantibus *mixtae* fuerint *nuptae*, non
valde dubitamus. Verosimile sane facit Chaldaeus;
qui per *naschaiia* (נשיא), *mulieres*, reddit. Sane Sauli
atque Dauidi obuiae ab Ebraeo quoque *naschim* (נשים)
mulieres, salutantur. (w) Quid de tribus quatuorue
rebus illis, quae supra Prouerbiorum autoris captum
erant, dicemus? Vtrum vna harum viri vestigium in
puella innupta fuit, an in *adultera nupta*? (x) Non sane
in *virgine illibata*. *Virginem* tamen mauult Vitrin-
ga, (y) eamque, in pudicae defectu, *salacem*; quae tur-
pitudinis suae sibi sola conscia, vt virgo ab insciis ho-
no-

(r) Casaubonus, Exercit. in An-
nal. Baron. p. 106, 107. Grotius,
in Matth. I, 23. Huetius, Demonstr.
Euang. Prop. IX. Cap. IX, cit. Vitr.
(s) Gen. XXIV, 43.

(t) Exod. II, 8.
(u) Ps. LXVIII, 26.
(w) I. Sam. XVII, 6.
(x) Prov. XXX, 19.
(y) Vitr. ad Esa. VII, 14.

noretur & virgo sit ex communi fama, iudicio, & opinione ceterorum. Equidem non ignoramus, esse, quae virgines haberi, quam esse, malunt. Quod vero talem, cuius furtiuos notaret congressus, cum alia vocabula in lingua Ebraea non deessent, virginem salutare voluerit scriptor sacer, id nobis vix ac ne vix quidem possumus persuadere. Est hoc cauillari. Decetne magis virgines amare regem, (z) an coniuges illius & pellices? Reginarum vero pedissequae (a) partim innuptae, partim nuptae esse solent.

Quo vocis *almab* (עלמה) in sacro codice usu per-moti, eam per feminam minus prouectae aetatis inter-pretari malumus, quam per virginem. (aa) Hoc sci-mus, de 1) virginibus adolescentulis (b) vsurpatam fuisse. 2) Sed & de vitiatis. (c) Vtrum de nuptis (d) primi & secundi ordinis vxoribus, dubitamus. Quod de prouectioribus aetate, siue virgines essent siue nu-ptae, negamus.

Iure

(2) Cant. I, 3.
(a) Cant. VI, 8.
(aa) Consentit Munsterus ad Esa. VII, 14. scribens: " Id frequens est
" apud prophetas, vt impios ecla-
" rent mysteria Dei, & piis nihilo-
" minus salutare darent consola-
" tiones. Eadem ratione nonnun-
" quam ambiguus vtuntur vocabu-

lis. Sicut hoc loco עלמה in-
" uenula seu puella pro בתולה
" virgine." Conf. idem ad Matth.
I, 23. Item Castalio, & Erasmus
Annotat. ad Matth. I, 22, 23.
(b) Gen. XXIV, 43. Exod. II, 8.
(c) Prov. XXX, 19.
(d) Ps. LXVIII, 26. Prov. XXX,
19. Cant. I, 3. VI, 8.

Iure nos id meritoque negare, ex vocis cognatae *alumim* (עלומים) significatu apparebit. Quae 1) nunc *adolefcentiam, iuventutem*; (e) 2) nunc *delicta iuuentutis* (f) significat. Iam si *alumim* (עלומים) nusquam dicitur *virginitas*, sed *adolefcentia*; *almah* (עלמה) quoque *non virgo* erit, sed *puella, adolefcentula*.

Vbi Ebraeus *almah* (עלמה) habet; ibi in Alexandrina versione, dummodo ubique incorrupta sit, nunc παρθένος (g) legitur nunc νεανίς. (h) Fieri non potest, quin alterutra voce rem potius exprefferit auctor, quam genuinum vocis Ebraeae significatum.

Chaldaeus semel per *naschaiia* (נשיא), (i) *mulieres*, reddit, vbi de tympanizantibus sermo est. Ceteris in locis (k) *ullemah* (עלמה) vel *ullemta* (עולמתא) habet. Quod eiusdem originis ipsissimumque Ebraeorum *almah* (עלמה) esse, quilibet videt. Idem vero *ullemta* (עולמתא) quod Ebraeorum *naarah* (נערה) & *ialdah* (ילדה), *puella*, significat. (§. 3. 9.) Quin vbi in sacro codice *naarah* (נערה) & *btbulah* (בתולה) coniunguntur, Chaldaeus quoque *ullemta* (עולמתא) & *btbul-ta* (בתולתא) coniungit. (l) Ergo etiam *alinah* (עלמה) idem

(e) Pl. LXXXIX, 46. Job. XXXIII, 25. Per *virginitatem* Esa. LIV, 4. reddi posse videatur. Sed rectius per *adolefcentiam*.

(f) Pl. XC, 8. Job. XX, 11.

(g) Gen. XXIV, 43. Esa. VII, 14.

(h) Exod. II, 8. Pl. LXVIII, 26.

Cant. I, 3. VI, 8.

(i) Pl. LXVIII, 26.

(k) Gen. XXIV, 43. Exod. II, 8. Esa. VII, 14. Prov. XXX, 19.

(l) E. g. Gen. XXIV, 16. Deut. XXII, 23, 28. 1. Reg. I, 2. Esth. II, 2, 3.

idem **quod** *naarah* (נערה) & *ialdab* (ילדה), *puella*, significat. **Iam** *Nearoth* (נערוה) recte dicuntur *virgines*, *vitatae*, *nuptae*, *viduae*, dummodo prouectioris aetatis non **sint**. (§. 8.) Ergo recte etiam *alamoth* (עלמה).

Quodammodo tamen latius significatum vocis *naarah* (נערה) quam *almah* (עלמה) patere ex eo suspiceris, quod quam *viduam* & *primi ordinis uxorem* **Ebraeus** *naarah* (נערה) appellare non dubitat, eandem **ullemta** (עולמחא) dicere Chaldaeus interpret non sit ausus, Rutham. (§. 8.) (m) Quod si recte fiat; *almah* (עלמה) vocabulum *solis virginibus*, *vitatis* & *pellicibus* erit commune. Nae bella observatio est. Accedimus, quamdiu locus non profertur, ex quo intelligatur, primi quoque ordinis uxorem a Chaldaeis *ullemah* (עולמה) dici.

Non male quoque monebitur, fieri potuisse, ut Chaldaei interpretis aetate vocis *ullemta* (עולמחא) significatus latius, quam vocis *almah* (עלמה) scriptorum sacrorum aetate, pateret. Potuit sane. Cum tamen non fiat omne id, quod fieri potest; per verosimilitudinis regulas ferendum iudicium erit: nisi vaga se quis ipsum decipere velit coniectura.

Putamus ad inuestigandum genuinum vocabulorum *almah* (עלמה) & *alumim* (עלומים) in sacro codice

D 2

ce

(m) Ruth. II, 5, 6. IV, 12.

ce significatum fufficere ea, quae fupra diximus. Quibus addimus, ex ipsis facris apparere, quod *naarah* (נערה) & *almah* (עלמה) fynonyma fint. Ad puteum ftans Eliefer, precesque ad Deum fundens, rogat, faxit Deus, vt quae *naarah* (נערה), (n) puella, petenti fibi potum fit praebitura, ea fit, quam Ifaaco coniugem deftinauerit. Quas ipfas preces Labani exponens, *almah* (עלמה) (o) eam appellat. Par mafculini *elem* (עלם) ratio eft. Quem Davidem nunc *naar* (נער) (pp) adolefcentulum, eundem mox *elem* (עלם) (qq) Saul appellat. Sic Ionathanis feruus nunc *elem* (עלם) (rr) nunc *naar* (נער) (ss) dicitur.

Ebraeorum *alumim* (עלומים), *iuuenturem*, Chaldaeus per idem fignificantia, *talui* (טלוי), *ulemu* (עולמו), *alimin* (עלימין), reddit. Nunquam per *btbulin* (בתורין), *virginitatem*. Sara, fe grauidari & parere poffe diffufa, Chaldaeo interprete, dicit (tt) *Egone, quae confemui, iuuentute reflorefcam?* Nihil hic de virgine; quae, quamdiu virgo eft, neque concipit neque parit. Non vero *vetulae* pariunt, fed *virentis aetatis feminae*. De *almah* (עלמה) diximus.

§. XI.

(n) Gen. XXIV, 14.

(o) Gen. XXIV, 43.

(pp) 1. Sam. XVII, 33, 55.

(qq) 1. Sam. XVII, 56.

(rr) 1. Sam. XX, 22.

(ss) 1. Sam. XX, 21, 35 - 41.

(tt) Gen. XVIII, 12.

§. XI.

Ebraeorum ה demonstrativum idem, quod Graecorum ο η το, nostrum *the*, Germanorum *der die* das, significare, norunt omnes. Fortasse autem non omnes norunt, quod scire tamen possent, non necessario opus esse (uu) Ebraeorum ה & Graecorum ο η το ad certam aliquam rem definiendam. Contra ea ubi adsunt, non semper definire certi quid; sed indefinitis, Latinorum *aliquis*, Germanorum *ein eine* ein, Graecorum τις, nostratum *a any*, non raro aequipollere. Nisi omnes Kischiasinas perditas fuisse statuere velis; primum illud *baathonoth* (האחנות) (ww) reddendum erit *asinae aliquae*; nobis, *some asses*; Germanis, *Eselinnen*; non, die *Eselinnen*. Eli filiis in more positum erat, ut, dum victimarum caro conqueretur, venirent *hammasleg* (המסלג), (xx) *fuscinam aliquam tridentem ferentes, a flesh hook of three teeth*. Recte etiam reddit Lutherus, *ein Kreuel*. Jonathan tres *hacchizzim* (החצים), (yy) *sagittas iaculaturus erat*.
D 3 Non

(uu) E. g. 1. Sam. II, 31: חסדי. Non male Lutherus reddit, *die Zeit*. Recte etiam versio nostra *the days*. Iud. XXI, 16: נשים. Recte Lutherus, *die Weiber*; & versio nostra, *the women*. 1. Sam. XII, 19: רעה. Recte Lutherus, *das Uebel*. Bene etiam versio nostra, *this evil*. Hinc in eiusmodi locis, pro sua hypothese, nonnunquam observarunt Masorethae, ה demon-

strativum adesse debuisse, E. g. 1. Sam. XIV, 32, שלל. addunt שללך. Recte versio nostra, *the spoil*; & Lutherus, *die Ausbeute*. (ww) 1. Sam. IX, 3. (xx) 1. Sam. II, 13. (yy) 1. Sam. XX, 20. Adde v. 36: יציל. Vbi recte quoque versio nostra, *an arrow*; & Lutherus, *einen Pfeil*.

Non reddit Lutherus, *die drey Pfeile*, sed recte *drey Pfeile*. Versio nostra quoque recte, *three Arrows*. Ad quas petendas, *hannaar* (הנער), (zz) *puerum aliquem, a lad, einen Knaben*, missurus erat. Excipias praesentem, cum haec diceret, fuisse puerum istum, quem missurus erat; ad quem digitum intenderet. Non repugnamus. Hoc vero si malis; largiri cogeris; incertos nos interdum relinquere scriptores sacros, quatenus ista res sit, de qua definite loquantur. Sed satis multa praeterea, cui volupe fuerit, colligere poterit exempla, ubi ה nihil certi definiat. (a)

§. XII

Tertia pers.
Activi saepe
impersonaliter
reddenda

Frequentissimis Ebraeorum sermo delectatur *ellipsisibus*. Fuitque illis familiare, ut ipsum propositio-
nis *Nominativum* non raro reticerent. Quod a gente
breuitatis studiosissima factum esse, ubi ex praecedentibus, de quonam sermo sit, facile intellectu est, non
est mirum. At vero dubios nos interdum, hac sua
breuitate, relinquunt. *Decimasque illi omnium rerum
dedit. And he gave him tythes of all* (b). Quis? Mel-
chisedecus Abrahamo? an Abrahamus Melchisedeco?

Con-

(zz) 1. Sam. XX, 21.

(a) E. g. 1. Sam. IX, 9. הַאִישׁ, *man, aliquis, a man.* הָרֹאֶה, *Seer, bis.* 1. Sam. XVII, 34; הָאִישׁ וְאֵת הָדוֹב. Esa. XXX, 29: הַשִּׁיר &c. Consentit Io. Christoph.Wolffius. in *Curis philolog. & crit.* ad Matth. I, 23. Et, ad quem ille pro-
vocat, Hombergius in *Parergis sa-
cris* p. 5.

(b) Gen. XIV, 20.

FOURTE

cur

(c) Esa. IX, 5.

(f). Efa. VII, 24.

(g) Deut. XXXIV. 6.

cur Christum humo ipsum summum numen non mandavit?

§. XIII.

Regni Iud.
sub Achafo
rege status &
fata.

Antequam colloqui inter Esaiam & Achasum regem auditores esse audeamus; quo singula rectius intelligamus, paucis adhuc inuestigandum erit, quis rerum tunc temporis fuerit status. *Achaz impius idololatra* fuit; qui non solum statuis & idololatricis fanis regnum impleret, verum etiam suos ipsius liberos idolis immolaret. (h) *Bello aggressi sunt eum Rhezin Damasci & Pekach Samariae rex.* Qui Hierosolymam expugnare, regiam Davidis familiam delere, ludaeisque, nescimus quem, *filium Tabeelis regem dare* conati sunt. Quod quidem exsequi nequiverunt. (i) Expugnauit tamen Rhezin *Ornitbopolin* (אֶרְלָה), post expulsos Iudaeos, Aramaeis, an Phoenicibus? vindicandam. (k) Postquam *perniciosissimas Iudaei passi* fuerant *clades*; (l) magna *praeda* multique ex ludaeis *captiui Damascum* sunt ablegati. (m) Non haec sola Iudaeorum tum fuit calamitas. Quos, fractas eorum vires videntes, *latrociniis* quoque *Idumaei & Philistaei* vexarunt, vrbesque complures ceperunt. (n) *Sic terra lacte & melle abundans in solitudinem* fuit conuersa; largissimosque eius *proventus extranei rapuerunt.* Tan-
tis

(h) 2. Reg. XVI, 2-4. 2. Chron. XXVIII, 1-4.

(i) 2. Reg. XVI, 5. 2. Chron. XXVIII, 5. 6. Esa. VII, 1. 2. 4-6.

(k) 2. Reg. XVI, 6.

(l) 2. Chron. XXVIII, 5-15.

(m) 2. Chron. XXVIII, 5.

(n) 2. Chron. XXVIII, 17-19.

tis implicatus malis, Tiglath-Pilessaris, Assyriorum regis, *auxilium* Achaz imploravit. (o) *Disuadenti* hoc foedus *Esaiae vati non obtemperavit*. Quo monente, ut summi numinis providentiae se suasque res committeret, id se facturum impie negat. (p) Tiglath-Pilessar, sollicitante Achaso, huius hostes bello persequens, regnum *Damascenum delet*, (q) multasque *Galilaeae vrbes occupat*. (r) Qua clade ita *Ephraimitarum regnum fuit afflictum*, ut pristinas recuperare nequiret vires. Sed *Pekacho* per suos caeso, (s) in 8 annorum *interregno* cuncta in deterius ruere coeperunt. Donec paucis post annis huic quoque *regno Salmanassar Assyrius finem faceret*. (t) Sed neque Achaso, Iudaeorum regis, diuturna illa felicitas fuit. Qui a Tiglath-Pilessare, hostium suorum victore, ipse *argento bellum redimere*, tributumque illi *pendere* fuit coactus. (u) Quod *irruptioni Sancheribi* in Iudaeam sub Hiskia *dedit occasionem*. (w) Tantis calamitatibus, ut ad sanio-rem mentem rediret, moveri non potuit Achaz; sed in regnum ipsumque summi numinis *templum multo maiorem idololatriae apparatus inuexit*. (x)

§. XIV.

(o) 2. Reg. XVI, 7, 8.	(t) 2. Reg. XVII, 1-6. XVIII, 9-12.
(p) Esa. VII, 3-12.	(u) 2. Chron. XXVIII, 20, 21.
(q) 2. Reg. XVI, 7-9. 2. Chron. XXVIII, 16.	(w) 2. Reg. XVIII, 13-16.
(r) 2. Reg. XV, 29.	(x) 2. Reg. XVI, 10-17. 2. Chron. XXVIII, 22-25.
(s) 2. Reg. XV, 30.	

§. XIV.

Esa. VII, 10.

His expeditis, ad Esaïam nobis iam aditus patet. Achasum, inquit, porro alloquens Deus dixit. Impium Achasum ipse Deus? Deus per Esaïam vatem. Nemo est, qui refragetur. Prouocatque Vitringa ad illud: *Admonuit deus Manassen gentemque; (y) per prophetas. Cur vero non idem statuunt de isto: Tum deus Caino dicit: Quid ita acerbe fers, aut cur tibi facies sublabitur? (z)* In falebras incidet, ex quibus neque se neque alios extricare possit, qui cum Caino ipsum Deum loquentem faciat. Adamum vero si voluntatis diuinæ faciamus interpretem; expedita erunt omnia.

§. XV.

v. II.

Quemnam igitur Achaso regi a Deo nuncium fert Esaïas? *Pete tibi miraculum a summo numine deo tuo, siue infernum malis, siue superum.*

Reddimus Oth (אֹת) per *miraculum, ostentum, prodigium*. Hoc enim vocem Ebraeam significare vidimus. (§. 4.) Nescimusque, quid in transuersum agat fere omnes, vt *signum, miraculum ominosum, vel portentum symbolicum* malint. Suis locis recte ita redditur. (§. 3.) In praesenti, pro sua hypothese, non male quoque a Iudaeis. Ab his vero cur imponi sibi passi

(y) 2. Chron, XXXIII, 19.

(z) Gen. IV, 6-16.

passi sunt Christiani? Non signo vel portento ominoso
opus erat; sed celeri auxilio. *Prodigium*, quo hosti-
um vires frangendae sint, regi pollicetur vir diuinus.

Idque a summo numine (מַעַם יְהוָה) pollicetur.
Cuius prodigiosum auxilium opponit incerto huma-
no. Ad Tiglath Pilessarem, inquit, confugere noli,
quocum foedus inire paras; (§. 13) sed in summi
numinis prouidentia omnem repositam spem habeto.

Addit, *elohescha* (אֱלֹהֶיךָ), Deo tuo. Achasi punit
idololatriam; (§. 13) qua effecerit, ut hostibus ter-
gum obuertere iam cogatur. Hunc te, inquit, Deum
autum ut tuum venerari decebat. Quem vero cum
tu impie deserueris, te vicissim ab eo deferi mirari
non debes. Sed patet ad illum reditus. Ad quem te
indulgentissimus ipse innitat; pollicendo, seipsum,
dummodo ad cultum eius reuertaris, superbos tuos
hostes prodigiose esse debellaturum. Ne vero, casu id fa-
ctum esse, tui praetendant sacrificuli; optionem eli-
gendi tibi facit, quale malis miraculum, ex terrae vi-
sceribus, an ex coelo.

Schealah (שְׁעָלָה), petendo, reddere mauult *Vitringa*;
(a) ut infinitivus sit cum הַ paragogico. Sed nos
illis

E 2

(a) *Vitringa*, ad Esa. VII, II. Qui
ad *Kimchii* consensum, prouocat. Ita quoque *Munsterus*.

illis (b) accedimus, qui nomen *scheol* (שְׁאוֹל) cum ה *locali* malunt. Vitringae rationes nihil efficiunt. Nobis vero *comptior oppositio* videtur: *haamek schealah* (הַעֵמֶק שְׁאֵלָה) *demittendo te in terrae viscera*: & *bagbeh lmaalab* (הַגְּבִיחַ לַמַּעְלָה), *ascendendo sursum*. Quia sic *Verbum Verbo, & Nomini Nomen*, opponitur. Sunt vero *scheol* (שְׁאוֹל), non *infernus*, non *sepulcrum*, non *status mortuorum*, non *ipsa terra*, eiusque *superficies*; sed *terrae viscera*. Quale vero ex terrae visceribus prodigium? Quale electurus esset Achaz rex. Multa enim sunt. *Terrae motu altera Korachi* coniuratorum pars periit. (c) *Sub cineribus*, quos Vesuvius euomuerat, sepultum *Herculaneum* est.

His similibusque *ex terra* erumpentibus prodigiis opponuntur illa, quae *ex coelo* descendunt. *Fulguribus & fulminibus* deletae *Sodoma & Gomorrha* sunt; (d) perierunt *Aegyptii ad Sirbonidis lacum*; (e) altera *Korachi* coniuratorum pars; (f) *Philistaei*, Samuelis precibus. (g) *Grandine Iosuae ad Gibeonem hostes*. (h) *Coelitus quoque Siserae exercitus* fuit oppugnatus; nisi figurata illa in *Deborae carmine* (i) sint.

§. XVI.

(b) Schmidio, Grotio; cit. Vitringa. Ita quoque vulgata Latina, Forerius.

(c) Num. XVI, 30-33.

(d) Gen. XIX, 24, 25.

(e) Exod. XIV, 24-25.

(f) Num. XVI, 35.

(g) 1. Sam. VII, 10.

(h) Jos. X, 11.

(i) Iud. V, 20-22. Dei quoque fulmina & imbres v. 4, 5. concelebrantur.

§. XVI.

Ad haec quid Achaz? *Non petam*, inquit, *neque rem cum summo isto numine aggrediar.* Dei prouidentia se niti velle negat.

v. 12.

Verba, *vlo anasseh eth Ibovah* (ולא אנסה את יהוה) multum interpretibus negotii facessunt. Reddunt vulgo: *Neque Deum tentabo.*

Triplicem haec verba spirare posse sensum, non male monet *Vitringa*. (k) Non male; dummodo in eligendo felicius esset. 1) *Credientem adultum & in fide satis confirmatum* his verbis uti posse, certum est. Sed *Achasum*, cuius de incredulitate satis constet, talem fuisse, recte negat *Vitringa*. 2) Non magis illi eorum placet sententia, qui *impii profani*, *signum repellentis*, verba faciunt. Hominem enim *profanum Achasum* non putat; sed *superstitiosum*, qui praeter summum numen plures deos credens, neque hos sibi negligendos esse putaret. Quid igitur superest? 3) *Hypocritae modestiam simulantis* verba esse contendit. Qui se, istorum, *summum numen deum vestrum ne tentatote, quemadmodum tentastis apud Massam*, (l) probe memorem, signum a Deo petere non audere simulauerit. Quo pietatis & in summum numen *reuerentiae velo*

E 3

veras,

(k) *Vitringa*, ad h. l.

(l) *Deut. VI, 16.*

veras, cur signum petere nollet, *palliare* studuerit *causas*.

Non iam de eo disputabimus, vtrum *gravius crimen* sit, si *profanus* quis sit, an si *hypocrita supersticiosus*. Profanum non valde timemus. Superstitioso autem hypocrita non perniciosius hominum genus est. Quid, quaeso, fieri profanius potest, quam summum numen decipere velle? Id vero conatur, qui simulata modestia contemptum palliat. Talem autem se gessisse *Achasum*, parum verosimile facit *idololatria* eius in vulgus nota, & illa in templum summi numinis irreuerentia, vt idoli aram in eo extruere non dubitaret. (§. 13) Neque latere eum poterat, non tentare deum qui ab illo ipso oblatum amplectatur auxilium; sed qui repudiet. Vide, quae hac de re supra (§. 6) diximus.

Alienissimam, quae ne quidem refelli mereatur, eorum *explicationem* esse *Vitringa* pronunciat; qui hunc in modum verba *Achasi* interpretentur. (m) “Non faciam periculum Iehouae, committendo ei exitum huius belli, & interea vaecorditer quiescendo. Sed ipse mihi de defensione prospiciam.” At vero, quae non possunt, ea refelli saepe non merentur. Quare nos his viris, quo-

(m) *Aben-Esra*: Ex responsione prophetae intelligitur, quod verba *Achasi* in malam partem sint accipienda, hoc sensu: Nolo petere & periculum facere; quoniam scio, eum id; quod ab illo petiero, efficere

non posse. *Grotius*: Nolo Deo molestus esse; quae dicis, plane incredibilia sunt. Vid. crit. Sac. Tom. IV. Sic quoque *Altingius*, ad Esa. VII, 12; Parallelism. p. 20. 21.

quorum *verosimillima* omnium nobis videtur explicatio, accedimus. Non enim deesse loca, in quibus *nissah* (נִסָּה) idem significet, supra (§. 6) docuimus.

Achaz ratus, securius esse, ut *Tiglath-Pilessaris*, quam summi numinis, opem imploraret; se huic praeferre illam, impie profitetur. Quod plures euomuerit blasphemias, verosimillimum est. Non enim omnes exponere scriptores solent circumstantias. Ex sequentibus appareat, fuisse in iis querelam, quod illud *Esaiae* summum numen genti quidem *Israëli* terram lacte & melle abundantem promiserit; vorare autem haec hostes & latrones. Iam satis diu se audiuisse ex *Esaia* de auxilio sibi ab hoc deo ferendo. Has vero cum non nisi nugas esse intelligat; superesse, ut ipse sibi consulat. Non diutius, inquit, cum deo periculum adibo. Non aggrediar rem cum deo. (n) Profane blasphemam vocem!

§. XVII.

Quam seuerissime, ut merebatur, castigans *Esaia* v. 13. as: Audite, inquit, *Dauididae*. Parumne vobis est offendisse homines, nisi offendatis etiam Deum meum?

Iratus

(n) Si quis tamen verbum *nissah* (נִסָּה) per tentare reddere malit; is eam tentationis dei speciem in-

telligat, de qua Christus Matth. IV, 7. loquitur. Conf. §. 6. Eodemque res redibit.

Iratus vir diuinus, *non Achasum* alloquitur; sed *omnem ex Dauide* ortam familiam. Indignantis enim & exprobrantis verba haec esse, quis non videt? In innocentes autem, propter vnius Achasi crimen, quid inuehitur propheta? Minime vero in innocentes. Quid igitur commiserant ceteri? Putat *Vitringa*, *ma- la cognatos Achaso regi suppeditasse consilia*. Id quod negare nos quidem non possumus. Sed nec fingere volumus; cum nesciamus. Tutius illuc nos conuertimus, quo ipse vates digitum intendit. Ad *imprudentem* Salomonis filium *Rehabeamum*. (o) Cum *buius* enim *Achasi* se *comparare impudentiam*, vt appareret; paulo post (p) *Ephraimitarum a Iuda secessionis* mentionem facere videtur.

Significat *laab* (לאב) *laborare, defessum esse, defatigari*. Sed & suis locis, *aegre ferre, stomachari*. (q) Sic *hilab* (הלאב), *laborem creare, fatigare, molestiam exhibere*. Sed &, *facere vt quis aegre ferat, offendere, patientia & longanimitate alicuius abuti, stomachum cui mouere*.

Quinam vero per familiam Dauidis offensi fuerunt homines? Sunt qui ita interpretantur: *Parumne vobis est, prophetarum verbis morem non gerere, vt neque ipsi deo morem geratit?* (r) Quos *Vitringa* refutat, con-

(o) 1. Reg. XII, 1-16.

(p) Esa. VII, 17.

(q) E. g. Iob. IV, 1.

(r) In quibus *Piscator* est; cit.

Vitringa. Eodem fere modo *Vatablus*, *Castalio* & *Chaldaea* *paraphrasis*.

contendens, prophetas non nisi dei nomine fuisse lo-
quutos, adeoque qui prophetis morem non gesserint,
eos neque deo gessisse; quae tamen duplex pertina-
ciae species ut minus & maius sibi hic opponantur.
Equidem probatione indigere censemus, quod pro-
phetarum nunquam nisi speciali diuino afflatu salutaria
suaserint. Neque tamen eo magis ita haec interpre-
tantibus accedimus.

Rectius, ut videtur, *Vitranga*: *Parumne vobis vi-*
detur, si prophetis morem non geratis? At vero, his non
parendo, ipsi deo morem gerere detrectatis. Ne existi-
mes, te, fidem non habendo verbis meis, in me pec-
care. In deum cadit haec iniuria. Profecto non dis-
plicent haec.

Vero tamen similior ea, quam nunc promemus,
nobis esse videtur interpretatio. Fuit iam quondam
in vobis, qui decem tribuum homines dementi ratione
offendit, *Rehabeamus*. Qua re effectum est, ut, defi-
cientes ab illo, suum ipsorum sibi regem crearent.
Hunc tu, *Achase*, dementia superans & impudentia,
ipsum summum numen pessime offendere non vereris.
Quare illud *elobecha* (אלכח) deum tuum appellare desi-
no; & *elohai* (אלהי) deum meum appello. Stant in
regni tui limitibus hostium exercitus, quibus animus
est, regno te exuere, tuamque delere familiam re-
giam. (§. 13) Offert tibi summum numen, quod pro-

(rr) Ita quoque *Forerius*.

prodigio hos delere velit, tibi que cum ciuibus pri-
stinam reddere felicitatem. Quis, nisi vecors, tantum
respuat beneficium? Tu id imprudentissime facis &
impudentissime. Dignus, qui & regno ab hostibus
& vita exuaris, cuiusque eliminetur familia. Quid
Tiglath-Pilestaris, cuius tu diuino impie praefers, ti-
bi profuturum sit auxilium, videbis. Sero non so-
lum Phryges, sed & Ahasus sapiet. Hae diuini va-
tis in his minae latent dirissimae.

§. XVIII.

v. 14-16. vul-
garis christi-
anorum ex-
plicatio.

Antequam sanctissimi vatis nos vestigia vltius
premamus; praemittere lubet, quomodo ea, quae
sequuntur, vulgo explicentur. *Tria conuata* sequen-
tia de vniuersi huius seruatore fere omnes explicant
Christiani. Qui ex recentioribus & celebrioribus est,
omnium nomine loquatur Vitringa:

*Propterea ipse Dominus vobis dabit signum. Ecce
virgo (s) concipit & parit filium, & vocabit nomen eius
Im-*

(s) Concipere nequimus, quid
Vitringa cum virgine sua certa,
וְהוֹרָאָהּ, cui propheta, haec ver-
ba enuncians, mente & cogitatione
sua intentus fuerit, sibi velit. No-
ueritne Esaias matris Domini pa-
rentes, nomen, formam, staturam,
& cetera, quibus opus scitu est, vt
personam hanc ab illa discernere

possis? Profecto Iudaeorum causam
agit inscius & inuitus. Praefixum
in vocis (הַעֲלֵמָה) indefinite signifi-
care posse, §. II. diximus. Recte
Lutherus, *eine Jungfrau*; & versio
nostra *a Virgin*. Eiusmodi empha-
sibus fictis turpiter se dare solent
multi.

Immanuel. Butyro & melle vescetur, donec nouerit sper-
nere malum & eligere bonum. Nam antequam hic puer
nouerit reprobare malum & eligere bonum; deferetur
haec terra, propter cuius duos reges aegre tibi est.

Nascendum hunc ex virgine Immanuelem esse Ie-
sum Nazarenum strenue propugnant christiani; neque
male id quidem faciunt. Multa vero contra hanc
interpretationem dubia in medium proferunt Iudaei.
Quorum nonnulla adeo solutu difficilia sunt, ut
Christianorum aliqui, (t) quos ferarum instar in ad-
uersarios ruere puduit, cedere, quam quae ipsi con-
ciliare nequirent obstinate defendere, consultius iu-
dicauerint. Male illi quidem. Cum non interpre-
tum, sed Esaias verba defendi ab illis debuissent.
Quaenam igitur illa tam ponderosa Iudaeorum dubia
sunt? Omissis leuioribus, (u) grauiora proferemus.

F 2 §. XIX.

(t) Vt Grotius, ad Esa. VII, 14.
& Matth. I, 22. Qui duo huic puero,
de quo Esaias vaticinatur, Christi ty-
po, nomina, Immanuelis, & Maher-
Schalal-Hasbaz, fuisse putat. Item
Pellicanus; cit. Vitranga, Obseru.
sacr. Lib. V Cap. I §. 3. In his
quoque Castalio est, ad Esa. VII, 13.
IX. Clericus duplicem vaticinii hu-
ius sensum statuit; Grammaticum
de puero aliquo Esaias aetate breui
in lucem edendo; Mysticum de
Christo seruatore. Vid. illius Com-
mentaria ad Esa. VII, 14. & ad Matth.
I, 22, 23.

(u) Huc referimus illa: 1) Quod
hinneh (הנה), ecce, arguat rem prae-
sentem. De re post multos demum
annos euentura legitur I. Sam. II,
31. Non deerunt loca plura sedu-
lo inuestiganti. 2) Quod harab (הרה)
grauida, designet tempus praesens.
Nomen est, quod certum tempus
non designat. Si Iudaei verbum,
est, suppleant; nos, erit, supplebi-
mus. Par participii violedetb
(וילדת), editura, ratio est. Vt
I. Sam. II, 31: bain (בין) uentura,
I. Sam. XXIII, 4: nothen (נתן),
daturus.

§. XIX.

Dub. I. Iud.

Iesu Nazareno, inquit, *Immanuelis nomen*, quo hunc puerum superbire debere *Esaïas* dicit, non fuit impositum.

At vero hoc dubium tanti non est. Non ignorant Iudaei, familiare suae gentis hominibus esse, ut nomen, non quo appellandus sit, sed quod exprimat qualis quis vel sit vel futurus sit, illi imponendum dicant. Mereri eum, qui hoc nomen gerat. Noluit Ruthae socrus nomen mutare, & loco *Noomi*, appellari *Marah*. (w) Sed significat, fatis suis, quae amarissima sit experta, hoc nomen verius, quam quod fausta significans gerat, conuenire. Multa in medium proferre possemus similia. (x) Sed ne quid excipi possit; ad sola ea, in quibus diserte *nominis* (Dw) mentio fit, prouocabimus. Eidem puero, quem hoc loco *Immanuel* appellandum dicit, *Esaïas* alibi quinque nomina tribuit. (y) Idem, *Hierosolymae*, propter pietatem & sereniora fata, nouum imponendum esse nomen, vaticinatur. (z) Nomen *oleae viridis fructibus speciosissimis pulchrae* deum genti suae imposuisse, dicit *Ieremias*.

(w) Ruth. I, 20.

(x) E. g. Esa. I, 26. XXXV, 8. XLVIII, 8. LIV, 5. LVI, 7. LVIII, 12. LX, 14, 18. LXI, 3, 6. LXII, 4, 12. Ier. III, 17. XIX, 6. XXXIII, 16. Ezech. XXXIX, 11. Hose. II, 18.

Zach. VIII, 3. Malach. I, 4. Ps. LXXXIX, 27. &c. *Nominis* (Dw) diserte mentio fit Esa. XLIII, 1.

(y) Esa. IX, 5.

(z) Esa. LXII, 2.

mias. (a) Idem pollicetur, germini iusto ex Dauidis stemmate nomen *Dei iustitiae nostrae* esse imponendum. (b) Par ratio nominis *Immanuelis* hic est. Talis, inquit, est futurus, ut *Immanuel* dici mereatur. Non iam vrgemus, quod *Iesus* (יֵשׁוּעַ) & *Immanuel* (אֱמָנוּאֵל) synonyma sint. *Servator* (שׂוֹרֵץ) enim efficit, ut intelligamus, nobiscum esse *Deum* (אֱלֹהִים), His igitur abunde satisfactum esse Iudaeis, confidimus.

§. XX.

Excipere pergunt Iudaei, *nihil rei esse natiuitati Dub. II. Messiae cum liberatione Achasi* ab hostium iniuriis, quam illi pollicitus fuerit *Esaïas*.

Ad quod hac paraphrasi responderi posse confidunt Christiani: (c) *Messiae natiuitas* tibi, o Achase, signum iam non delendae regiae Dauidis familiae, ex qua ille originem trahet, & non subuertendi regni Iudaici erit. Hac enim in liberatione per seruatorem mundi omnium maxima cum omnis minor fundata liberatio sit; fallere non potest promissum Dei de liberatione minori, quamdiu illa omnium maxima, omnisque diuinae beneuolentiae fundamentum, consistit.

Tam longe haec sunt petita, ut cordatus Christianus

F 3

(a) Ier. XI, 16.

(b) Ier. XXIII, 6.

(c) Vid. *Virringa* ad Esa. VII,

14. Conf. *Surenhusius* in *Βιβλῶ κα-
ταλλαγῆς* ad Matth. I, 22, 23.
pag. 159. 160.

stianus non possit non confiteri, qui solidi quid nequissent, hos aliquid tamen voluisse respondere. *Quasi vero Achafus maiorem maiori illi, quam minori, quam pollicitus fuerat vates, promissioni habuerit fidem. Promissionibus autem diuinis qui fidem habet; is non minus minori, quam maiori, quin hac non extante, habebit. Possitne vero maiori quem, cui minus neget, non afficere quis beneficio? Deletum regnum Iudaicum per Nebucadnezarem est, non obstante natiuitate Messiae, qui suo tempore ex hac gente prodiit. At Davidis familiae, ex qua originem trahere debebat, extirpari nequiuisset. Recte! de quo deinceps fusius dicetur. Signum tamen illius conseruandae futura Messiae natiuitas Achaso esse non potuit.*

§. XXI.

Dub. III.

Hinc recte Iudaei: Signum praecedere debet rem per id significatam. Adeoque Iesus multis post seculis demum natus non potuit esse Achaso signum liberationis praesentis sibi promissae.

Ad hoc & praecedens dubium confiteri cogitur Vitringa: (d) “Imo sane est hic in quo carnalis homo possit haerere.” Addit tamen illis, quae supra (§. 20) ex illo „iam excerpimus: Id (de liberatione maiore per Messiam promissum) ita proponit piis, vt, licet impletum longius adhuc abesset, considerari & in fide credi

„ ac

(d) Vitringa, ad Esa. VII, 14.

ac *videri* velit *tanquam praesens*; perinde ut *alia signa*, (e) certo *euentura post aliquod tempus, tanquam praesentia* ad confirmationem fidei exhibentur.

At vero est hic, in quo homo quoque *sana ratione*, quae fidei non repugnat, *praeditus haereat*. Fanatici est, ut *praesentia* sibi repraesentare futura. Fidelis autem a Deo promissa ut certissime suo tempore futura sibi repraesentat. Manetque dubium, quod signum, nisi nudum *mnemosynon* sit, praecedere debeat rem per id significatam. Excutiamus autem cetera illa, ad quae *prouocatur, signa*; quae post aliquod tempus *euentura, tanquam praesentia* ad fidei confirmationem exhibita dicuntur.

Mosi tergiuersanti animum additurus Deus: (f) At, inquit, *adero ego tibi*. Atque hoc erit signi, a me te esse missum, quod, posteaquam populum ex Aegypto *eduxeris*, Deum hoc ipso in monte colere *mouebimini*. De Israelitis in libertatem vindicandis dubitare vetat. Hos vero, si nunc penitus *conuinci nequeant*, quod *uir diuinus Moses* sit, per ea *conuictum iri* promittit, quae ad Sinai montanum visuri prodigia sint, id effectura, ut ad auitum sui redeant cultum. En! *argumentum conuictione* non posterius, sed prius! *Conuincendi*

(e) Exod. III, 12. 1. gam. II, 34.
Esa. XXXVII, 30.

(f) Exod. III, 12.

cendi ad Sinai montanum erant, vt Mosen *deinceps* virum diuinum haberent, cui promptius parerent.

Summam *Eli* pontificis posteris miseriam & paupertatem minatus fuerat vir diuinus. Subiungit: (g) *Cuius rei signum hoc habeto, in tuis duobus filiis Chophni & Pinchaso euenturum, vt ambo eodem die moriantur.* Filiorum caedes, qui ipso viuo in acie perituri, conuincere patrem debebat de ferorum posterorum miseria.

Similia signa erant, quae *Sauli* a *Samuele* domum reduci in via erant euentura. (h) Per quae is conuincendus, quod regno sit potiturus.

Supereft illud *Esaiae*: (i) *Tu vero, Hiskia, hoc signum habeto. Vescemini hoc anno sponte succrescentibus. &c.* Nobis perinde est, siue signum quis malit, siue miraculum. Si signum; *Sancheribi* clades sequuturæ huius rerum copiae signum erat futura: non haec illius. Sin miraculum; male ad hoc prouocatur.

§. XXII.

Dub. IV.

Ex v. 16. cogunt Iudaei, quod *Immanuelis* natiuitas praecessura sit desolationem regni *Damasceni* & *Ephraimitici*. Ex quo manifestum sit, quod de *Iesu Nazareno*, multis post seculis nato, non sit sermo.

Ad

(g) 1. Sam. II, 34.

(h) 1. Sam. X, 7, 9.

(i) Esa. XXXVII, 36.

Ad haec *Vitringa* (k) “ Non connectuntur
 „ illa cum natiuitate Immanuelis, sed cum liberatione
 „ terrae a praesenti malo, cuius liberationis argumen-
 „ tum & signaculum haberent pii in Immanuele, ex
 „ virgine nascituro.”

Vt refutatione supersedere possimus, beneuolum
 lectorem haec cum ipsius *Vitringae* versione (§. 18.)
 conferre iubemus.

Nos vero rectius negare posse, quod ad Imma-
 nuelem haec spectent, suo loco docebimus.

§. XXIII.

Si puer hic, porro instant Iudaei, *Iesus*, post mul-
 ta demum secula nascendus, sit; cur non potius dicit
 vates, regna, Damascenum & Ephraimiticum, quod
 paucis post editum hoc vaticinium annis factum est,
 deletum iri ante eius natiuitatem, quam antequam ad
 discretionis adulesceret annos?

Dub. V

Id *Esaïam* velle, *Vitringa* contendit: (l) Cer-
 tum habetote, non plus temporis lapsurum ab hoc, quo
 haec Dei nomine promitto, temporis momento ad de-
 solationem vtriusque vos iam prementis regni, Sama-
 ritani & Damasceni, quam inter Immanuelis huius nati-
 uita-

(k) *Vitringa*, ad *Esa.* VII, 14.

(l) *Vitringa*, ad *Esa.* VII, 16.

uitatem & annos discretionis vel prudentiae intercedet. Quod ne cui absolum videatur; addit, pium vatem Immanuelem ut praesentem, ut isto tempore iam conceptum & mox nasciturum, sibi proponere. Quae una clavis huius oraculi recte interpretandi sit.

At vero debilia haec nobis esse & imbecillia non desinunt. Et ad recludendum, quod debebat, vnica illa, quam tantopere commendat, clavis inepta est. Non vitio damus Iudaeis, si eiusmodi Christianorum rideant argutias. Quis non videt, de puero tunc temporis vel nato vel nascendo loqui Esaïam? Quis ita loquitur? Quis ita interpretetur?

§. XXIV.

Dub. VI.

Quaerimus denique cum Iudaeis: *Quid sibi vult vaticinium de butyro & melle ab Immanuele, si is Iesus fit, comedendo? Infantiae anni designari nequeunt; quia tam adulti, quam infantes, iis vescuntur. Sin de rerum copia & abundantia Iesu seruatoris aetate interpreteris; quid inde Achaso Iuaeque aetatis hominibus folatii?*

Ex his ut se extricent, non vnā omnes viam ingrediuntur. Sunt qui opinantur, (m) prophetam his de-

(m) Vid. Vitringa ad Esa. VII, 15. Munsterus figurate butyrum & mel de doctrina sacra (מן חלב) interpretatur; cuius Iesus puer, magistro non indigens, peritus iam sit futurus. Simul tamen de eo expli-

cat, quod verus homo sit futurus. De humana quoque Christi natura, Vatablus, Clarius, Forerius, ad Esa. VII, 15. Calixtus Concord. Euang. ad Matth. I, 22, 23. pag. 44.

demonstrare voluisse, quod seruator non solum *Immanuel* (שְׁמַנְוֵל) *verus Deus*, qui cibo non vtatur, verum etiam *verus homo*, qui butyro & melle vescatur, sit *futurus*. Quibus *Vitringa* recte opponit, de eo pios non magnam dubitandi rationem habuisse, per eius ortum & natiuitatem ex virgine hac de re satis conuincendos.

Mystice & tropice, de *Donis unionis personalis* & *communicatione idiomatum*, accipiunt alii. (n) Non male *Vitringa*, mysticas hasce explicationes in veteribus aequius, quam in recentioribus, ferri.

Alii (o) de eo verba explicant, quod *ad incitas redigenda regia Davidis familia* sit, vt ex illa proditurus *Immanuel communi* & *viliori victu*, lacte & melle, vitam sustinere cogatur. Sed quid hoc ad Achasum eiusque aetatem?

De *copia rerum & abundantia* accipit *Vitringa*, (p) in qua educandus *Immanuel* sit, ad tempus vsque vsus rationis. Quae quidem deinceps imminuenda non sit. Sequentis autem aetatis non meminisse vatem, quod ad scopum non faceret, vt ex commate pateat sequente. At vero neque sic ad scopum facit. Non magis enim *rerum copia* seruatoris nascendi tempore *Achasum & coaeuos consolari, quam inopia terrere*, poterat.

G 2

§. XXV.

(n) *Schmidius*; citante *Vitringa*.

(o) *Altingius* in *Parallel.* p. 32.

(p) *Vitringa*, ad *Isa.* VII, 15.

§. XXV.

v. 14-16. Iu-
daeorum ex-
plication.

Iudaei contendunt, vaticinari Esaiam de puero breui in lucem edendo; cui pro bono omine Immanuelis nomen imponere iubeat. Quoniam in illius iam pueritia, qui nunc Iudaeam omnibus exuant bonis, Syri & Ephraimitae, regno & potentia sint exuendi. Quam explicationem nihil absurdi habere, non possumus non confiteri. En illam!

Praeterea ipse Deus vobis dabit signum. Ecce! enim haec femina grauida filium pariet; cui Immanuelis nomen illa imposito. Is butyro & melle ante vescetur, quam malum fugere & bonum sequi didicerit. Ante enim quam hic puer fugere malum, & bonum sequi didicerit, desolata iam erit ista terra, cuius cum duobus regibus tu odiis certas.

Omnia tam prono alueo fluunt; vt huic subscribere explicationi non essemus dubitaturi; nisi per *Matthaeum* edoceremur, hunc *Esaiæ Immanuelem* esse *Iesum Christum*, orbis seruatorem. Vnde factum est, vt Christiani nonnulli, (q) vulgari Christianae, quam insuperabilibus impeditam scopulis viderent, hanc praeferentes, *Matthaeum* cum hoc *Esaiæ Immanuele Iesum* tantummodo comparasse censuerint. Non vero opus esse, vt victas Iudaeis manus demus, deinceps docebimus.

Ante

(q) Vt Grotius, Pellicanus, Castalio.

Ante vero, quam id faciamus, lustranda erunt *dubia*, quae huic Iudaeorum explicationi opponere solent Christiani.

§. XXVI.

Almah (עלמה), inquiunt, non potest exponi de nupta. Praeter Mariam autem nulla unquam virgo peperit. Ergo non alius, nisi Iesus Christus, Esaiiae potest esse Immanuel.

Dub. I.

Vero non dissimilis Iudaeis, si vera haec essent, exceptio per ea non eripitur: Ecce! femina haec, quae virgo adhuc est, breui nuptura gravidabitur & filium pariet. Opus vero non esse, ut illuc confugiant, ex supra dictis (§. 10.) apparet. Si non de primi ordinis uxore, de pellice saltem, vel Achasi regis, vel alterius cuiusquam, loquatur propheta.

§. XXVII.

At designare hanc feminam eiusque filium nequeunt Iudaei. Hiskias, iam ante natus, non potest hic filius tum demum nascendus esse. Non alius Achasi filius; non ex filia illius nepos; non Esaiiae vatis filius; non denique feminae de vulgo filius, intelligi potest. Nullius enim horum terra dici potest terra Iudaica; sed solius Achasi regis, & in regno illi successuri Hiskiae. Haec vero Immanuelis terra (ארץ עמנו אל) salutatur. (r)

Dub. II.

G 3

Quod

(r) Esa. VIII, 8.

Quod *Hiskias* non sit nascendus ille *Immanuel*, certum est. Qui annos 25 natus ad regnum pervenit; (s) cui *Achas* pater non nisi 16 annis praefuerat. (t) Ceterorum autem nemo per istud argumentum excluditur. Reddamus: *Patriam tuam, o Immanuel* (ארצך עמנו אר). *Ionam* interrogantes nautae, (u) *mab arzcha* (מה ארצך) non sciscitabantur, cuiusnam terrae vel rex vel princeps haereditarius esset; sed quamnam haberet patriam. Similia multa sunt. (w)

Quid opus vero est, ut certas *Immanuelis* matrisque personas designemus? respondebunt *Iudaei*. Sufficit, ut non ignotae illae *Esaiae* coaetaneis fuerint.

§. XXVIII.

Dub. III.

Hoc denique dubium mouent *Christiani*: *Signum prodigiosum Achasum petere iussit propheta*. Non igitur hic quoque de alio quam prodigioso signo sermo esse potest. Nisi vero de partu virgineo sermo sit, quale signum prodigiosum?

Itane vero satis recte infertur? *Signum prodigiosum impie contemserat Ahasus*. Dederit ergo Deus

non

(s) 2. Reg. XVIII. 1, 2. 2. Chron. XXIX, 1.

(t) 2. Reg. XVI, 2. 2. Chron. XXVIII, 1.

(u) Ion. I, 8.

(w) E. g. Gen. XXIV, 4. XXX. 25. Num. X, 30. Iud. XI, 12. 1. Reg. XXII, 36. Esa. XIII, 14. Ier. XII, 15. L, 16. LI, 9.

non *nisi* ominosum, in poenam. Est vero etiam aliquid prodigiosi in eo, quod foetum, nondum natum, masculum futurum vates certo praenunciare posset. Res stupenda erat excidium potentissimorum hostium tam propinquum. Non minus stupendum, quod tanta cum fiducia vir diuinus polliceri illud poterat.

Pro Iudaeis diximus, quae dici & potuerunt & debuerunt. Age! exponamus, cur victas illis manus non demus.

§. XXIX.

Nobis Iesus orbis seruator Esaiæ Immanuel est. v. 14. Explicatio nostra. Ita vero, vt non nisi unicum de illo comma interpretemur. Id quod hunc in modum facimus:

Quare edet in vobis ipse Deus miracula: Ecce! virgo uterum geret & pariet filium. Cuius tu nomen vocato Immanuel.

Lachen (לכן) propterea. Quoniam tu, o Achase, tam impudens es & obstinatus, vt oblatum a Deo miraculum petere nolueris. Indignantis haec particula est. Non obstante eo, quod, quae in hoc commate sequuntur, quam maxime sunt salutaria.

Oth (אח) non per signum reddimus, sed per miraculum, prodigium. Vocem enim hanc id significare, & nathan oth (נאח אה) edere miraculum, supra (§. 4.5.) docuimus. Qua ratione Dub. III. Iudaeorum §. 21.

(§. 21.) *concidit.* In maximis autem partus virgineus miraculis est.

Enallage numeri est. Quare per *Pluralem* reddimus. De pluribus enim prodigiis vaticinaturus erat vir diuinus; de remotissimo partus virginei, & paulo post futuris vindictae ab impiis Israëlitis & Iudaeis sumendae.

Fortasse significaturus, non de sola Achasi aetate se loqui, sed praeterea partim de rebus post obitum eius, partim post multa demum secula euenturis; non Achasum alloquitur *lcha* (לך) tibi; sed vel vniuersam Dauidis familiam, vel gentem Iudaicam, *lachem* (לכם) vobis, dicendo.

Per *almah* (עלמה) virginem intelligi posse, nec negare possunt Iudaei, (§. 10.) nec negant. Hoc vero loco intelligi debere negant: quia illibata virgo nec concipere possit nec parere. Per leges naturae id fieri non posse, scimus. Quoniam tamen illam Dei virtutem, qua omnia quae contradictionem non inuoluunt, efficere potest, non magis in dubium vocant Iudaei quam Christiani; quam primum noui foederis scriptis eandem, quam veteris, diuinam auctoritatem tribuere coeperint, de hac quoque eorum incredulitate triumphabimus.

Vkarath (וקראת) *tertia* (x) & *secunda persona* *feminei generis* esse potest. Vtram eligas nihil interest.

Prae-
(x) More Chaldaeorum. ¶ E. g. 21: וְעָשָׂה. Ps. CXVIII, 23: וְנִלְאָה.
Deut. XXXI, 29: וְקִרְאָתָּה. Lev. XXV,

Praeferunt alii tertiam. Nos secundam : quia huius haec forma Ebraeis frequentior, quam illius, est. Emphatica igitur *ad Mariam apostrophe* est. *Cuius tu nomen vocato Immanuel.* Id est, *Noli dubitare, eum te peperisse, qui salutem restituet generi humano.*

Immanuel (עִמָּנוּאֵל) enim *Iesus* non solum propter diuinitatem suam dici meretur, verum etiam propter *summa* in nos collata *beneficia*. *Dubio I. Iudaeorum*, quod *Iesu Nazareno*, hoc nomen, ut proprium, non fuerit impositum, iam supra (§. 19.) satisfecimus.

Sed *quid haec ad Achasi cum Syris & Emphraimitis bellum?* Multum profecto. *Regnum Iudaicum una cum regia Davidis familia extirpare* conabantur acerrimi hi *hostes*. (§. 13.) *Inuectiua* tam *acerba in Achasum* usus fuerat vir *divinus*, ut, si disertis id verbis non diceret, tecte tamen suggereret, *mereri Achasi impudentiam*, ut *voto* suo *potiantur hostes*. (§. 17.) Non poterat non *pios & fideles* hoc *terrere*. His ut *animum* adderet *propheta* : *Nolite timere*, inquit, *vsque* eo *diuinam* *progressuram* *vindictam*, ut *Davidis familiam subuerti* *patiatur*. *Illam manere necesse est*. Quoniam *ex illa vniuersi* huius *seruator* est *proditurus*. Hac *ratione* non *inepte ad Dub. II. (§. 20)* suum *responsum* esse, *Iudaeos* *confessuros* *confidimus*.

Laeta haec sunt. Sequuntur tristia.

§. XXX.

Praemissis his in *piorum* *consolationem*, ad *mi-*
nas *redit*, & a *remotissimis* *nascendi Messiae* ad *sua* *re-*

v. 15,

H uersus

aversus tempora, subiungit: *Butyrum & mel comedetis; ut discatis fugere malum, & praeferre bonum.*

Chemab (חמאה), praeter butyrum, cremorem quoque lactis significare, lubentes viris doctis (y) largimur.

Dbhasch (דבש) *mel*. Apum? palmarum? an alius dulcis succus? Sacchari enim arundinem Palaestina quoque alit. (z)

Iochel, (יֹאכֵל) *comedet*. *Non Immanuel*. De Iesu enim haec accipi nequire, supra (§. 24,) vidimus. Ergo *alius* vel *alii*. At vitio vertit Tremellio, Iunio (a) & Vsserio (b) Vitranga, quod hoc in versu ad aliud subiectum transeunt, *Immanueli Scheariaschub* vatis filium *substituant*, qui butyrum & mel sit comesturus. Id quod valde *durum* & *violentum* esse pronunciat. Non sane violentius, quam ea de Christo, in quem dicta esse sanae mentis homo somniare vix potest, explicare. Nos ut violentum illud remoueremus, Vitrangam non *iochel* (יֹאכֵל) *comedet*; sed *ieachel* (יֵאֵכֵל) *comedetur*, legere iubere possemus. At vero neque hac opus violentia est. Constat enim, apud Ebraeos *tertiam singularis actiuam*, non raro *impersonaliter* usur-

pari

(y) *Raschi* ad Gen. XVIII, 8. חמאה שומן החלב שקולטין, Vox חמאה significat pinguedinem lactis, quae ex superficie eius colligitur. *Altingius*, in *Paralell.* p. 23.

(z) *Catouic*. *Itinerar. Hierosolymitan.* Lib. II. Cap. I. p. 137. De

agris sacchari canna confitis I Sam. XIV, 25. 27. interpretamur.

(a) Hi quidem hunc in modum: *Butyrum & mel faciet* (Immanuel) *com. lanus*, ut sciat hic puer (Sche-
arjaschubh) *spernere malum & eligere bonum.*

(b) *Annal.* ad A. m. 3262.

pari. (§. 12.) Quinam vero illi erunt, qui butyrum & mel comedent? *Impersonaliter* enim qui loquitur, de certo tamen *subiecto* loquitur; licet illud non definiat. Supplere posses, *am jbudab* (אִם יְהוּדָא) *gens Iudaica*. Vir diuinus autem v. 22. ipse sui interpretis est. Nam *butyrum & mel comedet omnis residuus in hac terra*. Hinc per secundam pluralis, *comedetis*, reddimus. Sic *Dub. VI. Iudaeorum* (§. 24.) corrui.

Si hoc solum comma spectes, *laetam id promissionem* continere videatur. *Dirissimas* autem *minas* esse, ex v. 21 - 25. intelligitur. Simili modo Num. XI, 18 - 20. posteriora verba testantur, priora non *laetam* promissionem, quae esse primo intuitu videri poterat, sed *minas* spirare.

Vt *minas* suas *his verbis* conciperet Esaias, factum esse videatur propter impias *Achasi querelas & blasphemias*. Mirari se, dixerit, quod ad summum numen confugere se iubeat Esaias; quod hostium in regnum irruptiones impedire vel non potuerit vel noluerit. *Omnia ab hostibus rapi & latronibus*. Promisisse hoc numen, ut fama ferat, proavis suis, quod *terram lacte & melle abundantem* ipsis dare velit incolendam. Hanc se incolere. *Bonis* autem eius *minime* frui; quae ab aliis vorentur. Quarum *rapinarum* ut finem tandem aliquando faciat, *Tiglath-Pilessaris* implorandum auxilium esse.

Ad haec vir diuinus: *Tiglath-Pilessaris suppetias praefertis diuinis, ut butyrum & mel vorare possitis. Vorabit*

vorabitis. Tristissima autem vobis haec fercula erunt. Non enim salua republica ea vorabitis; sed ea per hos ipsos Assyrios, a quibus vos salutem expectatis, usque eo deformata, ut paucis in terra superstitibus superfluis victus non sit defuturus.

Praefixum ל vocis *Idaatho* (לדאח) ut discat, per dum, donec, antequam, ut, pro Ebraei sermonis genio, reddi potest. Nos pet ut reddimus. Eiusdem vocis suffixum י impersonaliter significat, & ad paucos illos in terra superstites est referendum. Quare reddimus, ut discatis fugere malum & praeferre bonum. De consiliis, malo (על) Achasi, & (טוב) salutare Efaiae, sermo est. Ut discatis fidere Deo, & diuino non humanum praeferrendum esse auxilium. Eadem phrasi, qua de infantibus iudicii viribus nondum pollentibus solemus, utitur propheta. Qua recte insinuat, Achasum, consiliarios eius, gentemque Iudaicam, infantum more desipere. Qui, cum persuasionibus nequeant, tristi tandem eventu sint conuincendi.

§. XXXI.

v. 16.

Equidem antequam puer fugere malum & bonum sequi discat; desolata erit ista terra, cuius duos reges tu odio persequeris.

Praesentes Iudaeorum hostes breui tempore rempublicam vel regna amissuros praenunciat. Quod per Tiglath-Pilessarem & Salmanassarem est factum. (J. 13.) Equidem obtinebitis, inquit, quod optatis. Vincet Tiglath-Pilessar hostes vestros; & per Assyrios eorum destruentur regna.

Id

Id quod breui fiet. Antequam *puer aliquis*, modo natus, vel qui nunc nascitur, iudicio vti discat. *Hannaar* (הנער), *indefinite*; non hic vel ille puer: non obstante ה demonstratiuo. (§. 11.) Vel si *certum* aliquem *puerum* mauis, non repugnabimus, *ad talem* quasi *digitum intendisse* prophetam, quem quis fuerit satis quidem *nouerint coaeui*, posteris vero eundem designare operae pretium non duxerit. (§. 11) Finge tibi certum quemcunque volueris. Modo neingas, hunc puerum esse *Immanuelm*. Qui per *Dub. IV. Iud.* (§. 22.) esse non potest. Quemcunque vero alium istius temporis puerum elegeris; feliciter hic quoque *nodus soluetur*. Nihilque *Dub. V. Iud.* (§. 23.) contra nos valebit.

§. XXXII.

Fractis, pergit, per Tiglath-Pilessarem Syrorum & Ephraimitarum viribus, optime se rem administrasse putabit Achafus. Incidit vero in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.

v. 17.

Immittet vero etiam, inquit, Deus tibi & populo tuo, & familiae tuae, tempora, qualia non fuerunt, ex quo defecit Ephraim a Iuda; nimirum regem Assyriae.

Iugum Assyriorum Iudaico regno minatur; quod, quamdiu extiterit, exterorum iugo ceruicem subdere nondum fuerit coactum. Hunc artium Achasi fructum esse futurum, vt hostium suorum victori tributum pendere cogatur. Egregium facinus! vt bellum auertat, libertatem amittet summamque maiestatem. Per Rebabeami imprudentiam Dauididae maiori provincia-

rum parte sunt priuati. Per Achasi erga summum numen impudentiam Assyriorum vasalli esse incipient.

Qua ratione per hanc Achasi cum Rehabeamo comparisonem v. 13. illustretur, supra (§. 17.) demonstrauimus.

§. XXXIII.

Quae v. 18-20. sequuntur, *Vitringa* ad *Babyloniorum* bella extendit. Cur vero in remotiora nos tempora per illum trahi patiamur, qui propinquioribus ea Iudaeis obuénisse docere possumus? Cur ex Assyriis faciamus *Babylonios*? quorum in Palaestinam arma delicti Achasi consequens non fuere? Fuit vero *Sancheribi* expeditio; quem offenderat, quod, de quo inter Tiglath-Pilessarem & Achasum conuenerat, soluere Hiskias filius recusaret tributum. (bb)

Apum (רבורה) examen in Palaestinam ducendum exercitus fuit Assyriorum regis, *Sancheribi*.

Muscaruu (זבוב) copia exercitus *Tirbake* מלך כוש, *Cuschaeorum* regis (c); qui intra Palaestinae limites castra *Sancheribo* opposuit. Num hic *Strabonis* *Tearcon* est (d)? Num *Aethiopum* (כוש) an *Hycforum* (כוש) rex? In id inuestigare iam non est nostrum; maxime, cum multa excutienda essent, quae nostrae iam non capiunt paginae.

Nouacula mercede conducta (תער השכירה) Assyriorum

(bb). 2. Reg. XVIII, 14.

(c) 2. Reg. XIX, 9. Esa. XXXVII, 9.

(d) *Strab.* lib. I. pag. 106. Lib.

XV, p. 1007. ed. Amstelod. 1707.

Sancheribi
in Iudaeam
Expeditio
praenuncia-
ta.

rum rex est; quem muneribus persuaserat Ahas, ut suis hostibus bellum inferret. Haec vero contra hostes conducta novacula, in ipsos Iudaeos conducentes, Hiskia rege, conuersa, ita eos totondit, ut nulli politici eorum corporis pili remanerent. Toto regno, non nisi Hierosolymis exceptis, potitus Sancherib, hominibus id opibusque nudauit.

§. XXXIV.

Ex his qui euasere cladibus, illa butyri & mellis copia abundarunt, quam Achaso regi non laetam promiserat, sed tristissimam minatus fuerat Esaias vates. Cum enim, regno ciuibus nudato, non quoque greges pascua haberent, paucis residuorum pecudibus tantam graminis copiam virentia prata suppeditarunt, ut, qui non nisi unicam vaccam duasque oues haberet, totam facile familiam earum lacte alere posset. Infelicem rerum abundantiam! Felicem tamen nobis, quos v. 15. intelligere docuit.

Vnde butyrū & mellis copia.

§. XXXV.

Sufficiat nobis tam fuisse felicibus, ut explicacionem in medium proferremus, quae omnia Iudaeorum contra Iesum Immanuelem tolleret dubia. Quam, siquidem hoc nomen meretur, victoriam reportauimus, non violenta ratione, sed ita, ut nullam nos vim diuini vatis verbis intulisse, nec contra sanae hermeneutices praecepta imegisse, confidere possimus. Quod ut obtineremus, tribus his vfi artificijs sumus. 1) Oth (נח) non per signum, sed per miraculum explicando. 2) Explicando solum v. 14, praeunte Matthaeo, viro diuino

Qua ratione omnes Iudaeorum profli-gentur exceptiones.

uino, de *Messia*. 3) *Cetera omnia de Israelitarum Iudaeorumque calamitatibus sub Achaso & Hiskia. Idque hunc in modum: 1) Davidis familiam extirpare Pekach & Rhezin conantur. Sed haec eorum eos spes fallit. Ex superstitie enim illa post multa saecula orbis seruator nascetur. (§. 29.) 2) Rapinas horum ceterorumque hostium, quae victum vobis rarum iam faciunt & carum, extimescere non magis opus esset. Nam harum quoque finem summum numen esset facturum; vt, finito bello, regni Iudaici ciuibus laetis & tuto bonis suis frui liceret: dummodo in illo fiduciam reponere Achusus vellet. Hic vero cum foedus cum Assyriis praeferat, iustissima diuina vindicta per hos ipsos Assyrios eum in statum redigemini, vt lamentabilem deplorandi rerum copiam causas habituri sitis sat praegnantis (§. 30.) 3) Equidem, quod ille optat, praesentes Aehasi hostes vincet Assyriorum rex, eorumque regna subuertet. (§. 31.) 4) At vero non minus Aehas illiusque filius Assyriorum iugo collum subdere cogentur. Quod excussurum Hiskiam tam diro bello Sancheribus persequetur, vt, multis millibus partim caesis partim in captiuitatem abreptis, victum terra haec lacte & melle abundans, licet desolata, paucis residuis, propter hominum paucitatem, affluentissime sit suppeditatura: (§. 32. 33. 34.) Grauius quid, & quod magis ad rem esset, Esaias dicere potuisse nobis quidem non videtur. Respondit euentus.*

§. XXXVI.

Quod Iudaeis hac via occurri possit, non vidisse videntur viri Christiani, (e) qui cum Immanuele Esaiiae Iesum Christum per Matthaeum tantummodo comparari sunt suspicati. Non irascimur bonis his viris. Praestat enim, quod suspectum tibi sit, *verum non dicere*, quam id futilibus, quibus ipse non conuincaris, *propugnare velle argumentis*. Candidi cordatique viri illud est. Hoc vero qui faciunt, de his, quia recessus habent, viri boni non possunt non immitius iudicare. Quare illorum nos sequuturi castra fuisset; nisi *explicationem Esaiiae* inuenire potuissemus, *contra quam nihil Iudaeorum dubia* valerent. Certum enim est, ut Iudaeis doctoribus, sic N. T. quoque scriptoribus eiusmodi *accommodationes* non fuisse insolitas. Nemo, nisi qui rixosus sit, de isto *Ramae eiulatu* (f), deque *Vocato ex Aegypto filio Dei* (g), aliter iudicare potest. Tantumque abest, ut nobis insolitae sint, ut illis non incommode factis quam maxime delectemur.

Euangelista quaerere comparationem potuisset in nomine Immanuelis istoque summo Christi beneficio, *quod liberaturus esset gentem suam ab eorum peccatis*. (h) Ille Esaiiae Immanuel non nisi *symbolicum nomen*, restituendae salutis signum, gessit. Iesus Christus nomen & omen habet. Istius nomine liberatio ab iniustis hostibus fuit significata. Huius virtute a peccatorum iugo in libertatem asserimur.

§. XXXVII.

(e) ut Grotius, Pellicanus, Castalio.

(f) Ier. XXXI, 15. Matth. II, 17, 18.

18.

(g) Hose. XI, 1. Matth. II, 15.

(h) Matth. I, 21.

§. XXXVII.

Sed est vera
Allegatio.

At vero nihil nos cogit, ut ita sentiamus, sed iure meritoque contendimus, de eadem persona *Esaïam* & *Matthæum*, loqui. Quod quibus moti rationibus faciamus paucis exponere liceat.

1) *Virginem illibatam* salutari posse *Almah* (עלמה) non magis *Iudæi* negare possunt, quam *Christiani*. (§. 10.)

2) Quod *primi ordinis uxorem* ita appellare consuerint, parum est verosimile; licet de *vitiata* & *pellice* negari nequeat. (§. 10.)

3) *Salacis* autem vel *pellicis* filium vates, si de suae aetatis hominibus locutus fuisset, in symbolum propositurus vix videatur.

4) *Virgo* vero, praeter *Mariam*, nulla unquam peperit.

5) *Matthæus*, si de *nupta* vates loquutus fuisset, ad verba eius provocans, vocabulum *Almah* (עלמה) non per *παρθένον*, sed per *νεαγίδα*, redditurus fuisset. Quemadmodum *Ieremiae* *Ramam* & *Rachelem* retinuit; neque illis *Bethlehemum* & *Leam* substituit. (i)

6) Solum v. 14. *Esaïae* de *Messia* commodissime explicari posse, ita supra (§. 26.) nos demonstratum dedisse confidimus, ut non magis *Christiani* id quam *Iudæi* confiteri cogantur.

Abfur-

(i) Conf. Ier. XXXI, 15. & Matth. II, 17, 18. Equidem monstratur hodie *Rachelis monumentum* prope *Bethlehemum*. Sed hoc recentioris aetatis est; ut multa in *Palae-*

stina. Finxerunt quoque *Palae-*
stinae monachi Ramam non procul
Bethlehemo. Vld. *Cottonic. Itinerar*
Hierosolymitan. lib. II. Cap. X. p.
245. Neuterum suo loco,

Absurdum vero esset, de *Accommodatione* cogitare velle, vbi *vera Allegatio* locum habere potest. *Interpres* igitur *Esaie Matthæus* est.

§. XXXVIII.

Non dubitamus, fore plerosque qui iudicent, minus nos fortiter manum cum Iudæis conseruisse, minusque feliciter. Sed hi erunt fere, qui litterarum Ebraearum expertes ipsi, nihil rectum putent, nisi quod a magni nominis magnaeque famae theologis scriptum legerint. Hoccine vero aequum sit, quibus nos iugulent, ea ad- versariis arma suppeditare? En quam sint negotiosi, vt *Almah* (עלמה) *adolescentulam, nuptam quoque*, faciant! Praestaretne, alto id praeterire silentio, inque eo ac- quiescere, quod tot tantique viri solidissime demon- strarunt, hac voce non nisi *virginem* significari! Estne id crypto-Iudaismi se facere reos, quod versionem ex mente Iudaeorum, quam subvertere nequeunt ipsi, in medium proferre non verentur! Bona verba quaesumus. Quasi vero, si tu nescis, Iudaei quoque, quid *almah* (עלמה) & *ullemta* (עלמטה) significant, igno- rent! Fac vero, nesciant & illi. Illorumne ergo igno- rantia ad supprimendam veritatem abuti nos decebat! Sed profecto sciunt. Altumne illud silentium malae cau- sae futurum non fuisset indicium? Bellam victoriam, quam cachino excipiant victi! scilicet! victoribusque ac- clament: עמי הארץ, *o ignaros!* Fac, solidas illas videamus demonstrationes. Si sint, quae feruntur; tum quidem nos errasse lubentes confitebimur. Vera au- tem si diximus; quid opprobrio dignum fecimus? Tandemne aliquando delirare non desinemus! Istam ex mente Iudaeorum interpretationem, non nostram, sed

sed Iudaicam exposuimus; vt doceremus, hanc per ea, quae adhuc allata sunt, nondum esse destructam; vtque qui id nobis rectius possit, suas in ea labefactanda vires periclitaretur. Sed quid opus est, subuersam feliciter per Matthaeum denuo irritis conaminibus alio modo subuertere velle explicationem? Hoccine vero nihil est, quod Iudaicae viri diuini, vt aequum erat, praeficientes vaticinii Esaiae de vniuersi huius seruatore interpretationem, eos eliminauimus scopulos, ad quos non poterant non naufragium facere cordati & Iudaei & Christiani? At non conuincet hoc Iudaeum, quamdiu Matthaeo fidem non habuerit. Id sane nobis quoque videtur; qui, si Matthaeus non esset, de ea interpretatione vix cogitallemus ipsi. Conuincet tamen, vbi Matthaeo fidem habere inceperit. Quam vt habeat, ante a te opera erit danda, quam vrgeas, vt suae praeferat Matthaei interpretationem.

Bone Deus! illustra gentem coecam luce tua coelesti, a qua lucem nos accepimus Christianam. Duces illis mitte, qui non coecis coeciores sint ipsi; qui non praeiudicatis sintoccoecati opinionibus, sed solidis conuicti rationibus; qui non decipere velint, sed convincere; qui non humanam sapientiam sectentur, sed diuinam; qui non suam quaerant gloriam, sed tuam. Et his vires coelitus largire, vt secum miseros hos feliciter deducant *ad Iesum Christum Immanuelem.*

Waehner, Andreas Georg

lesvm Christvm Immanvelem Esa. XII, 14. contra Ivdaeos defendit svamqve
hanc defensionem

Gottinga 1755

4 Diss. 2485#Beibd.17

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10946970-2

VD18 15106942-001